

Kleine landschapselementen

Analyse van de beleidsvraag voor de ontwikkeling van een monitoring-systeem

**H. Dijkstra
H. van Blitterswijk
A. Oosterbaan**

Alterra-Rapport 491

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2002

REFERAAT

Dijkstra, H., H. van Blitterswijk en A. Oosterbaan, 2002. *Kleine landschapselementen. Analyse van de beleidsvraag voor de ontwikkeling van een monitoringsysteem*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-Rapport 491. 70 blz; 17 ref.

Het landschap in Nederland verandert, deels door grootschalige ingrepen, deels door het geleidelijk verdwijnen van (kleine) landschapselementen. Alterra heeft in beleidsnota's en bij medewerkers van beleidsorganisaties de belangrijke beleidsvragen over landschapselementen en het nut van een monitoringsysteem kleine landschapselementen geanalyseerd. Hieruit blijkt dat het nut van een dergelijk systeem wordt onderschreven maar dat een verdere uitwerking nodig is. De studie geeft aanbevelingen voor 'het wat' en 'het hoe' van een monitoringsysteem kleine landschapselementen.

Trefwoorden: landschap, landschapselementen, beleid, monitoring

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €18,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-Rapport 491. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2002 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra is de fusie tussen het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN) en het Staring Centrum, Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied (SC). De fusie is ingegaan op 1 januari 2000.

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Achtergrond	9
1.2 Begripsbepaling, doelstelling en afbakening van het onderzoek	11
1.3 Opzet van het rapport	13
2 Analyse van beleidsnota's	15
2.1 Werkwijze	15
2.2 Resultaten	16
2.2.1 Doelen beleid	16
2.2.2 Maatregelen	19
2.2.3 Beleidsvragen	21
2.2.4 De behoefte aan monitoring	22
2.2.5 Landschapskenmerken	23
3 De interviews	25
3.1 Werkwijze	25
3.2 Resultaten	25
3.2.1 Kernprobleem Nederlandse landschap	25
3.2.2 Rol van landschapselementen	26
3.2.3 Overheidsbeleid	26
3.2.4 Uitvoering van het beleid	26
3.2.5 Beleidsuitvoering en landschapselementen	28
3.2.6 Belangrijke kennishiaten bij landschapselementen	28
3.2.7 Belangrijke actoren en hun rol	29
3.2.8 Financiering van een monitoringsysteem	30
3.2.9 Overig	30
4 Conclusies	33
5 Nabeschuiving	35
5.1 Vervolg monitoring kleine landschapselementen	35
5.1.1 Het waarom van monitoring kleine landschapselementen	35
5.1.2 Het wat van monitoring kleine landschapselementen	37
5.1.3 Het hoe van monitoring kleine landschapselementen	39
5.2 Aanbevelingen	40
Literatuur	43
Aanhangsels	
1 Beschrijving en interpretatie van bronnen	45
2 Interviewverslagen	59
3 Lijst van afkortingen	67

Woord vooraf

Dit onderzoek maakt deel uit van het door het Ministerie van LNV gefinancierde onderzoekprogramma 381 “Functievervulling Natuur, Bos en Landschap”. Het onderdeel “Functievervulling Landschap” richt zich op het onderzoek naar landschapselementen vanuit de optiek van beheerders. Belangrijke vraag is met welke doelen en maatregelen zij landschapselementen beheren en hoe dit samenhangt met de functievervulling van die elementen.

Omdat landschapselementen verbindende elementen zijn en de functievervulling niet ophoudt bij de perceelsgrenzen is, in samenspraak met het Platform Kleine Landschapselementen en na overleg met de begeleidingsgroep van het onderzoek, afgesproken breder te kijken en eerst een analyse te maken van het beleid en de beleidsvragen van de belangrijkste organisaties op het gebied van landschap en landschapselementen. Voorliggend rapport gaat over de vraag of en hoe een monitoringsysteem kleine landschapselementen van nut kan zijn voor deze organisaties. Naast deze beleidsanalyse wordt samen met Landschapsbeheer Nederland gewerkt aan de opzet van een typologie voor landschapselementen. Het ontwikkelen van een typologie maakt geen onderdeel uit van dit rapport.

In 2002 zal worden gewerkt aan onderzoek naar het beheer van landschapselementen. Uiteindelijk zal duidelijk moeten worden hoe het sluipende proces van aftakeling van het landschap tot staan kan worden gebracht.

Aan dit onderzoek werd in de vorm van interviews bijgedragen door de heren B. Beukema (LNV), M. van Arkel (VROM) en F. van Groen (IPO), waarvoor onze hartelijke dank.

Anne Oosterbaan
Projectleider

Samenvatting

Over de kwaliteit van de Nederlandse landschappen en de mogelijkheden voor behoud en ontwikkeling is de laatste jaren veel gesproken en geschreven. Landschapselementen vormen belangrijke bouwstenen van het landschap en het (sluipende) proces van het verdwijnen van landschapselementen doet afbreuk aan de kwaliteit en functies van landschappen. Er is echter onvoldoende inzicht in de veranderingen in landschapselementen en het beleid heeft weinig vat op dit proces.

Het overheidsbeleid wil een impuls geven aan de verbetering van de kwaliteit van het landschap. In de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening, de Nota Natuur voor mensen en het Structuurschema Groene Ruimte 2 zijn de 'ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie' en de 'kwaliteitsimpuls landschap' aangekondigd. In dit kader wil het beleid tot 2018 40.000 ha groen-blauwe dooradering realiseren.

Om meer zicht te krijgen op de sluipende veranderingen in het landschap en om beter het landschapsbeleid te kunnen ontwikkelen en toetsen, is er behoefte aan informatie over landschapselementen: waar komen welke elementen voor in Nederland en wat zijn de veranderingen. Dit wordt versterkt door de behoefte van beheerorganisaties, zoals Landschapsbeheer Nederland, aan een 'Atlas kleine landschapselementen', onder meer voor de planning en uitvoering van het beheer van deze elementen. Voorliggend onderzoekproject sluit goed aan bij de wens van Landschapsbeheer Nederland om in breder verband van gedachten te wisselen over het nut van een monitor kleine landschapselementen.

Het Platform Monitoring Kleine Landschapselementen is opgericht om na te gaan of een Atlas en monitoringsysteem kleine landschapselementen zinvol is en om de ontwikkeling van een dergelijk systeem te begeleiden. Binnen dit kader heeft Alterra nagegaan of het opzetten van monitoringsysteem kleine landschapselementen zinvol is, en hoe het beleid een dergelijk systeem zou kunnen gebruiken. Daartoe is een inventarisatie en analyse van het beleid uitgevoerd langs twee wegen:

- analyse van relevante beleidsnota's;
- gesprekken met beleidsmedewerkers van LNV, VROM en IPO.

Uit deze analyse is gebleken dat de overheid behoefte heeft om het landschapsbeleid concreter te kunnen invullen en naderhand goed te kunnen evalueren en verantwoorden. Het nut van een inventarisatie en monitoring van landschapselementen wordt erkend. De meest directe aanknopingspunten liggen bij:

- de kwaliteitsimpuls landschap en groen-blauwe dooradering (Nota Natuur voor mensen, VIJNO en SGR2);
- het beleid van het 'landschapsbeheer door boeren', de zgn. groene diensten volgens het SGR2 en het Subsidiebesluit Agrarisch Natuurbeheer;
- de planning en uitvoering van het landschapsbeleid op gemeentelijk en regionaal niveau, bijvoorbeeld in het kader van het gebiedsgerichte beleid, en de landschapsontwikkelingsplannen;

- de planning en uitvoering van het landschapsbeheer door beheerders (gemeenten, NB-organisaties, Stichtingen Landschapsbeheer).

De verschillende belanghebbenden hebben niet dezelfde informatiebehoefte. Een eventueel te ontwikkelen monitor kleine landschapselementen dient hierop te worden afgestemd.

Informatie uit een monitoringsysteem kleine landschapselementen is van nut voor:

- de signalering van veranderingen in landschappen en daarmee een middel tot probleemanalyse en agenda-setting;
- de ontwikkeling van landschapsbeleid en van visies/plannen voor de toekomst van het landschap;
- het toetsen van plannen en evalueren van het landschapsbeleid;
- het plannen en uitvoeren van het concrete beheer van kleine landschapselementen.

Eenzijds is er behoefte aan systematische informatie over kleine landschapselementen (landelijk en regionaal). Aan de andere kant zijn er momenteel geen databases en monitoringsystemen beschikbaar die deze informatie in voldoende mate en op betrouwbare wijze leveren. Een monitoringsysteem kleine landschapselementen zou in deze leemte kunnen voorzien. Het is echter nog niet duidelijk hoe een dergelijk systeem er precies zou moeten uitzien en hoe deze haalbaar en betaalbaar tot stand kan komen. In hoofdstuk 5 wordt een aanzet gegeven tot een nadere invulling van een monitoringsysteem kleine landschapselementen. Er worden voorstellen en aanbevelingen gedaan voor 'het wat' en 'het hoe' van een dergelijk systeem.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

De kwaliteit van de Nederlandse landschappen wordt sterk bepaald door de bouwstenen ofwel de landschapselementen die in de verschillende landschapstypen voorkomen. De landschapselementen zijn deels op natuurlijke wijze ontstaan zoals, vennen, wielen, rietkragen, krekens en geulen. Voor een belangrijk deel hebben mensen landschapselementen aangelegd, zoals heggen, houtwallen, bomen, singels, sloten, vaarten. De identiteit van de landschapstypen in Nederland hangt nauw samen met de dichtheid van en samenhang tussen landschapselementen, en met het beheer en de beheertoestand van deze elementen.

De kwaliteit van onze landschappen staat sterk onder druk. Via geplande veranderingen, intensivering van het ruimtegebruik, en sluipende processen brokkelt de kwaliteit van landschapselementen af. Veel van de vroegere functies van landschapselementen zoals veekering, bouw- en brandhoutvoorziening zijn weggefallen. Ook zijn de werkmethoden en -omstandigheden van beroepsbeoefenaars die vroeger een bepaalde binding hadden met landschapselementen, sterk veranderd. Met het functieverlies is ook de beheerstoestand verslechterd. Het beheer is onvoldoende afgestemd op de nieuwe functies die aan landschapselementen worden toegedacht.

In het natuur-, bos- en landschapbeleid wordt de komende jaren ingezet op herwaardering en revitalisering van landschapselementen, die voor zowel cultuurhistorische, ecologische als esthetische aspecten een belangrijke rol spelen. In de 'Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur' (Ministerie van LNV, 2000) is de Kwaliteitsimpuls Landschap aangekondigd. Eén van de doelen is dat in 2020 minimaal 400.000 ha van het agrarisch cultuurlandschap een gerichte kwaliteitsimpuls heeft gehad.

Taakstelling (Ministerie van LNV, 2000):

In 2020 is het streven om 400.000 ha landelijk gebied aanzienlijk in landschappelijke, ecologische en recreatieve kwaliteit te verbeteren door gerichte investeringen in 40.000 ha aanleg, herstel en beheer van kenmerkende landschapselementen ('groen-blaue dooradering').

Het gaat gezien de taakstelling dus om aanleg, herstel en beheer van kenmerkende groene en blauwe landschapselementen (zgn. groen-blaue dooradering). Kenmerkend zijn die elementen die (mede)bepalend zijn voor de identiteit van landschappen. In sommige landschappen overheersen de groene elementen, zoals in de zandgebieden, in andere de blauwe elementen, zoals in de veenweidegebieden. Vooral in landschappelijk, ecologisch en cultuurhistorisch kansrijke gebieden moet de groen-blaue dooradering worden gerealiseerd. Natuur en landschap kunnen hier goed samengaan met extensieve landbouw. De rol van de landbouw als beheerder

van het landelijk gebied komt vooral in deze gebieden naar voren. In het Structuurschema Groene Ruimte 2 (Ministerie van LNV, 2001) is aangekondigd dat het beleid over de relatie tussen landbouw en het landschap wordt versterkt door uitwerking van de zgn. 'groene diensten'.

Bij de verbetering van de groen-blauwe dooradering van het landschap heeft LNV (2001) drie uitgangspunten geformuleerd:

1. Voorop staat dat er draagvlak is voor nieuwe ontwikkelingen onder de bewoners van de streek.
2. Boeren blijven in principe eigenaar van de grond als er een landschapselement op wordt aangelegd. De nieuwe elementen maken in principe geen deel uit van de ecologische hoofdstructuur (EHS) en worden niet aangemerkt als 'voor verzuring gevoelig'.
3. Het groen-blauwe netwerk is multifunctioneel, het dient meerdere doelen en is van betekenis voor zoveel mogelijk mensen. Te denken valt aan het versterken of verbeteren van het landschapsbeeld, de identiteit van het gebied, de natuurwaarde, de aardkundige en cultuurhistorische betekenis, het watersysteem en de recreatieve mogelijkheden.

Landschapselementen zijn onderdeel van de landschapstypen in Nederland. Bepaalde combinaties van aard, omvang en ordening van landschapselementen zijn specifiek voor de landschapstypen. Het beleid in de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening (Ministerie van VROM, 1999), Nota Mensen voor Natuur (Ministerie van LNV, 2000) en het Structuurschema Groene Ruimte 2 (Ministerie van LNV, 2001) is gericht op het behoud en de versterking van de identiteit en verscheidenheid van landschapstypen in Nederland. Investeren in kleine landschapselementen is een middel om de overheidsdoelen naderbij te brengen.

De Provincies spelen een belangrijke rol bij het behoud en de versterking van de kwaliteit van het landschap. Zij voeren het rijksbeleid uit in combinatie met het eigen provinciale beleid betreffende het landschap. De provincies voeren bijvoorbeeld de regie bij de uitwerking van het beleid over de Kwaliteitsimpuls Landschap. Daartoe zijn 8 proeftuinen ingesteld. Doel is om in 2002 en 2003 binnen deze proeftuinen:

1. tot een versnelde uitvoering te komen van de groen-blauwe dooradering;
2. te experimenteren met de planvorming en uitvoering ten behoeve van de toekomstige instrumentatie en regelgeving van de groen-blauwe dooradering.

Gemeenten hebben sinds 1985 landschapsbeleidsplannen (LBP's) gemaakt. Deze worden nu vervangen door landschapsontwikkelingsplannen (LOP's). Verder zijn er verschillende subsidieregelingen en programma's (bijv. Programma Beheer en Belvédère) die van invloed kunnen zijn op wat er uiteindelijk in en met landschapselementen gebeurt.

Versillende organisaties, zoals de Provinciale Landschappen en Landschapsbeheer Nederland (LBN) zetten zich al jaren in, wel of niet met vrijwilligers, om landschapselementen te herstellen of te beheren. Landschapsbeheer Nederland heeft bij de uitvoering van haar werkzaamheden behoefte aan een landelijk overzicht van

kleine landschapselementen. Daartoe is een projectvoorstel opgesteld “Typologie, database, verspreidingskaarten en beheertoestand van Nederlandse landschapselementen”. Het vijfde concept (27 april 2001) is besproken in een eerste bijeenkomst van het “Platform Monitoring Kleine Landschapselementen” (28 juni 2001). De aanwezigen ondersteunden het LBN-initiatief, maar wilden een beter inzicht in de vragen waarop een monitoringsysteem kleine landschapselementen een antwoord moet kunnen geven. Dit vergt inzicht in de vragen die er leven bij de verschillende betrokken organisaties.

Voorliggende studie sluit aan bij deze vraag vanuit het Platform Monitoring Kleine Landschapselementen.

1.2 Begripsbepaling, doelstelling en afbakening van het onderzoek

Landschap wordt door de Nota Landschap (Ministerie van LNV, 1992) omschreven als het waarneembare deel van de aarde, dat wordt bepaald door de onderlinge samenhang en wederzijdse beïnvloeding van de factoren klimaat, reliëf, water, bodem, flora en fauna, alsmede het menselijk handelen.

De aard, omvang, ouderdom en onderlinge samenhang van het ruimtegebruik en van landschapselementen bepalen in belangrijke mate de cultuurhistorische, visuele/esthetische, functionele en ecologische kwaliteit van landschappen. Een landschapselement is een object in het landschap dat als een relatief homogeen geheel ten opzichte van het totale beeld wordt ervaren (naar Forman & Gordon, 1986). Er zijn verschillende typen landschapselementen te onderscheiden en de kleine elementen maken een onderdeel uit van het geheel aan landschapselementen in een gebied. Het ontwikkelen van een typologie van kleine landschapselementen is geen doel van voorliggende studie, hoewel een typologie en classificatie van landschapselementen wel noodzakelijk zijn voor monitoring.

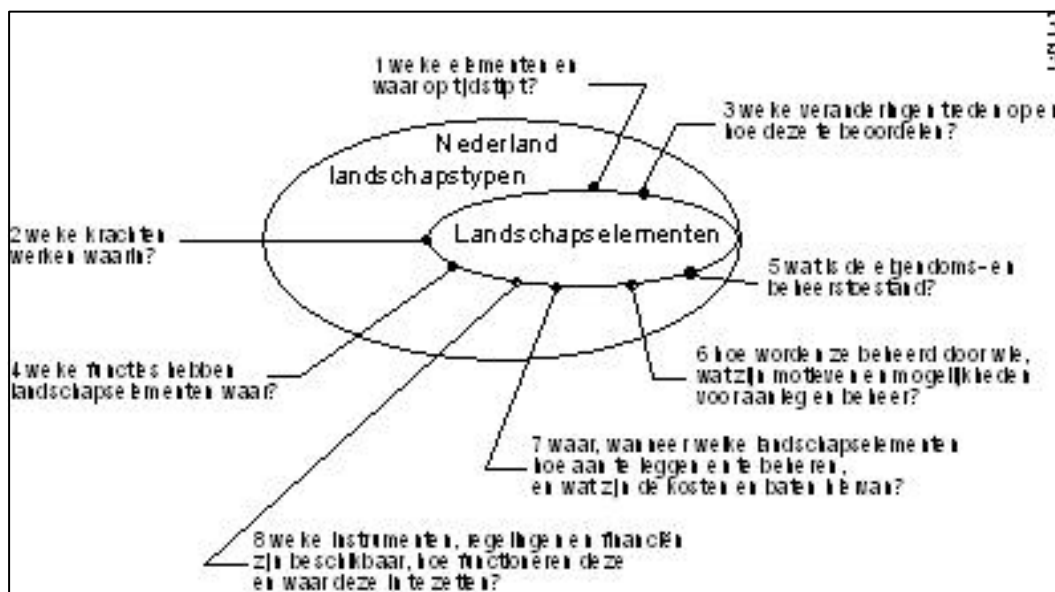
Voorliggende studie beperkt zich tot de kleine groene en blauwe landschapselementen. De ‘Kwaliteitsimpuls Landschap’ richt zich hierop en ook het werkterrein van Landschapsbeheer Nederland houdt zich overwegend met de groene en blauwe elementen bezig, en niet met het behoud en herstel van gebouwen. Bij de groene elementen gaat het om opgaande elementen als bomen, bomenrijen, houtwallen, singels, kleine bosjes en niet-opgaande elementen als akkerranden, slootkanten, bermen van wegen en spoorwegen, kleine hooilandjes en heideterreinen. Blauwe elementen zijn elementen waar open water en drassige situaties een belangrijke rol spelen, zoals sloten, vaarten, beken, kreken, poelen, kleine moeraslandjes, vennen, wielen, restanten van ontgravingen. De ‘rode’ elementen als bruggen, gebouwen, en speciaal de cultuurhistorisch belangrijke monumenten volgens de Monumentenzorg, blijven buiten beschouwing.

De afbakening van wat ‘klein’ is, is een nader te motiveren keuze. Voorlopig is de keuze gemaakt om vlakvormige elementen <5 ha als ‘klein’ te beschouwen. Kleine bosjes <5 ha vallen dan onder de kleine landschapselementen. Deze keuze wordt gemotiveerd door het feit dat elementen >5 ha al goed zijn opgenomen in

databestanden en statistieken, zoals de Bodemstatistiek en de Bosstatistiek. Landschapselementen <5 ha ontbreken goeddeels of zijn niet-betrouwbaar opgenomen in bestaande databestanden en statistieken. Hier is sprake van een hiaat, die opgevuld zou kunnen worden met de ontwikkeling van een Atlas of monitoringsysteem kleine landschapselementen.

Monitoring wordt algemeen omschreven als het proces van herhaalde observaties voor gespecificeerde doelen volgens een vooraf vastgestelde verdeling over ruimte en tijd. Monitoring in dit rapport betreft de monitoring van landschapselementen. Bij monitoring van landschapselementen gaat het om het systematisch waarnemen van de toestand van deze elementen op verschillende tijdstippen om informatie te verkrijgen, die voor één of meer gespecificeerde doelen wordt gebruikt. Door de toestand op verschillende tijdstippen op vergelijkbare wijze vast te leggen, kunnen de veranderingen in de elementen in beeld worden gebracht. Evaluatie betekent het beoordelen van de toestand of van de veranderingen in het licht van doelen en beoordelingscriteria. Bij beleidsevaluaties wordt getoetst aan de hand van de gestelde beleidsdoelen.

Rond de landschapselementen is een aantal vragen te stellen (schema 1).

Schema 1 Vragen rond landschapselementen

De vragen 1-8 zijn als volgt te groeperen:

1. vragen rond monitoring en evaluatie van landschapselementen (1, 2 en 3);
2. vragen rond functies en betekenis van landschapselementen (4);
3. vragen rond aanleg en beheer, eigenaren en beheerders (5 en 6);
4. vragen rond planning en beleid (7 en 8).

De vraagstelling in voorliggend rapport is verbonden met de vragen 1, 2 en 3 in schema 1. Het gaat om een eerste stap voor het ontwikkelen van een Atlas en monitoringsysteem kleine landschapselementen.

Doel van het voorliggende onderzoek is om na te gaan of er bij het beleid behoefte bestaat aan een monitoringsysteem kleine landschapselementen en voor welke beleidsdoelen een dergelijk systeem kan worden gebruikt.

Daartoe is door Alterra een inventarisatie en analyse van beleidsvragen uitgevoerd. Dit is gebeurd door:

- analyse van relevante beleidsnota's;
- gesprekken met beleidsmedewerkers van LNV, VROM en IPO.

1.3 Opzet van het rapport

Dit rapport doet verslag van deze beleidsanalyse. Hoofdstuk 2 behandelt de analyse van de beleidsnota's. De resultaten zijn gebaseerd op een systematische beschrijving van beleidsnota's volgens een vast format (aanhangsel 1).

Hoofdstuk 3 geeft de resultaten van de gesprekken met de beleidsmedewerkers. Het verslag van de afzonderlijke interviews is opgenomen in aanhangsel 2.

Het rapport sluit af met conclusies (hoofdstuk 4) en een nabeschuiving (hoofdstuk 5).

Aanhangsel 3 geeft een overzicht van de gebruikte afkortingen.

2 Analyse van beleidsnota's

2.1 Werkwijze

De eerste stap is om een keuze te maken uit beleidsnota's die in beschouwing worden genomen. De keuze is gebaseerd op de volgende punten:

- De nota's dienen betrekking te hebben op zowel het rijksniveau, provinciaal als gemeentelijk niveau.
- De nota's moeten relevant zijn voor het landschapsbeleid.
- Uit de nota's moet direct of indirect een zekere behoefte aan informatie over landschapselementen kunnen worden afgeleid.
- De nota's dienen het vigerende of meest recente beleid te verwoorden.

De volgende 12 beleidsnota's zijn gekozen:

Op rijksniveau:

- Ministerie van LNV: Nota Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur;
- Ministerie van LNV: Brochure De kern van het landschap; sturen op kwaliteit;
- Ministerie van OCW: Belvédère-nota;
- Ministerie van VROM: Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening (VIJNO);
- Ministerie van VROM: Balans Ruimtelijke Kwaliteit 2000;
- Ministerie van LNV: Nota Voedsel en Groen;
- Ministerie van LNV: Structuurschema Groene Ruimte 2;

Op provinciaal niveau:

- Provincie Drenthe, 1998. Nota Landschap;
- Provincie Noord-Holland. Programma natuur en landschap 2001 + Landschapskatern;

Op gemeentelijk niveau:

- Landschapsbeleidsplan Gemeente Borssele;
- Landschapsbeleidsplan Ermelo;
- Landschapsbeleidsplan Skarsterlân.

De tweede stap is om deze nota's systematisch te beschrijven volgens een format. De beschrijving vindt plaats aan de hand van

- bron
Er is gekozen voor de meest recente nota's op rijksniveau en verder twee landschapsnota's op provinciaal niveau en drie landschapsbeleidsplannen op het niveau van gemeenten.
- doelen
Genoemd worden de doelen zoals ze in de nota's zijn vermeld. Voor monitoring en evaluatie zijn geoperationaliseerde doelen van groot belang. Immers monitoring en evaluatie hebben de functie om na te gaan in hoeverre doelen

worden gehaald. Idealiter is er een directe relatie tussen geoperationaliseerde beleidsdoelen en variabelen/indicatoren in een monitoringsysteem.

- maatregelen
Genoemd worden de maatregelen zoals ze in de nota's voorkomen. Om de (uitgewerkte) doelen te bereiken worden maatregelen genomen met daaraan gekoppelde planning en financiën. Evenals bij de doelen kunnen maatregelen ook op verschillende niveau's van uitwerking worden geformuleerd.
- beleidsvragen
De beleidsvragen die in de formats (aanhangsel 1) worden genoemd, komen niet of maar ten dele uit de nota's. Het is een eerste eigen interpretatie.
- relatie met monitoring landschapselementen
Ook dit is een eerste eigen interpretatie.
- landschapselementen.
Bij de ontwikkeling van een monitoringsysteem kleine landschapselementen, is het van belang af te bakenen welke elementen wel en welke niet mee worden genomen. De bronnen geven hier soms informatie over.

De analyse richt zich op 'landschap' binnen de beleidsnota's.

De derde stap is om uit het materiaal de resultaten te destilleren (paragraaf 2.2) en conclusies te trekken.

2.2 Resultaten

2.2.1 Doelen beleid

De algemene doelen van het beleid zijn geformuleerd in termen van het behouden en versterken van kwaliteiten: ruimtelijke kwaliteit, natuurkwaliteit, landschapskwaliteit. In de VijNo wordt gesteld dat het een uitdaging is om de ruimtebehoefte zodanig af te wegen, de functies zodanig te ordenen, de toekomstige inrichting zodanig te regisseren dat ook in de toekomst een interessant landschap met een eigen identiteit zal bestaan. Belangrijk is de identiteit en diversiteit van het Nederlandse landschap te beschermen en (opnieuw) te ontwikkelen. De bescherming richt zich daarbij ook op het tegengaan van vervlakking, versnippering, uniformering en verrommeling. De Nota Belvédère sluit hier op aan door als hoofddoel te formuleren dat de cultuurhistorische identiteit sterker richtinggevend wordt voor de inrichting van de ruimte, en dat het rijksbeleid daarvoor de goede voorwaarden biedt.

Het landschapsbeleid als onderdeel van het natuurbeleid is op rijksniveau neergelegd in de Nota Natuur voor mensen, mensen voor Natuur en het Structuurschema Groene Ruimte 2. Dit beleid kent twee strategische hoofdlijnen:

- de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie; de doelen, ruimtelijke strategie en maatregelen worden uitgelegd in paragraaf 2.2 van het Structuurschema Groene Ruimte 2. De basis van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie wordt gevormd door:

- de ruimtelijke kwaliteitsverbetering die parallel aan de ingreep tot stand komt;
- een zorgvuldig besluitvormingstraject met daarin een belangrijke plaats voor streek- en bestemmingsplannen;
- aandacht voor ontwerp en beeldkwaliteit.
- de kwaliteitsimpuls landschap, met een investering in de realisering (herstel, beheer, aanleg) van 40.000 ha landschapselementen (groen-blauwe dooradering).

Hoofddoel van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie is om het landelijk gebied aantrekkelijk te maken voor iedereen. Dit betekent: behoud en ontwikkeling van identiteit, verscheidenheid en beleving van het landschap en het landschap voldoende functioneel inrichten voor de gebruiksfuncties in het landelijk gebied. Het streven naar zo'n functioneel en mooi landelijk gebied is samengevat in acht kernkwaliteiten (gedifferentieerd per landschapstype):

- identiteit en verscheidenheid van de negen verschillende landschapstypen;
- rust, ruimte, stilte en donkerte;
- toegankelijkheid en bereikbaarheid van het landelijk gebied;
- herkenning van verleden en vernieuwing in het landschap;
- een vitaal en herkenbaar watersysteem;
- ruimtelijke diversiteit;
- het groene karakter van het landelijk gebied;
- efficiënt gebruik van het landschap.

De Kwaliteitsimpuls Landschap heeft betrekking op de uitvoering van landschapsmaatregelen in het kader van de groen-blauwe dooradering. De groen-blauwe dooradering is volgens het SGR2 (deel 1, pagina 34) een samenhangend, multifunctioneel netwerk van landschapselementen, waar mogelijk gekoppeld aan watergangen, oevers en recreatieve verbindingen. Voorbeelden van landschapselementen zijn heggen, hagen en houtwallen, watergangen, oevers en poelen, brede bermen, kleine bospercelen en onverharde paden. De groen-blauwe dooradering vindt plaats in 400.000 ha agrarisch cultuurlandschap door aanleg, herstel en aansluitend beheer van 40.000 ha landschapselementen in combinatie met de aanleg van wandelpaden en andere mogelijkheden van recreatief medegebruik. Voor de realisering van de eerste tranche zijn financiële middelen beschikbaar voor de inrichting en het beheer van 20.000 ha landschapselementen. Hiervoor wordt circa 5.000 ha gerealiseerd door functiewijziging. De middelen worden met prioriteit ingezet in de Provinciale Landschappen en in de grote eenheden natuur binnen de Nationale Landschappen.

Landschapskwaliteit hangt dus sterk samen met de begrippen 'identiteit' en 'diversiteit' van landschapstypen. Op rijksniveau onderscheidt men negen landschapstypen. Op provinciaal en gemeentelijk niveau worden veel genuanceerdere indelingen gebruikt. Zo onderscheidt de provincie Drenthe 6 landschapstypen en de provincie Noord-Holland 12 landschapstypen. De gemeenten maken in hun landschapsbeleidsplannen vaak een verdere onderverdeling in landschappelijk min of meer homogene gebieden en subgebieden. De landschapstypen op de verschillende schaalniveau's worden op rijksniveau gekarakteriseerd op kernkwaliteiten, op de

lagere schaalniveau ondermeer naar een typerende hoeveelheid en samenhang/ ordening van ruimtegebruik en allerlei typen landschapselementen. De typering van gebieden is ook op alle schaalniveaus aangrijpingspunt voor het formuleren van landschapsvisies en het ontwikkelen van landschapsplannen. De leidende gedachte is om voort te bouwen op de identiteit van landschapstypen. Dat geldt niet voor de gebieden waar ingrijpende veranderingen door bijvoorbeeld verstedelijkingsprocessen voorkomen, of waar een sterke disharmonie aan de orde is. In die gevallen streeft men naar vernieuwing van het landschap.

Zowel op rijks-, provinciaal- en gemeentelijk niveau wil het beleid nagaan wat ervan de doelen terecht is gekomen en op grond hiervan bijsturen. Om het beleid te evalueren is het nodig om te weten:

- wat de uitgangstoestand is;
- welke maatregelen worden genomen en welke via het gevoerde beleid worden gefinancierd;
- wat de effecten zijn van de uitgevoerde maatregelen, m.a.w. welke veranderingen zijn opgetreden in de uitgangstoestand;
- hoe de veranderingen te beoordelen in het licht van de beleidsdoelen.

De vraag is in hoeverre bij de evaluatie van het beleid een monitoringsysteem kleine landschapselementen gewenst is en de nodige informatie zou kunnen bieden.

De beleidsnota's *op rijksniveau* zijn algemeen van karakter, met weinig gespecificeerde en geoperationaliseerde beleidsdoelen en beleidsmaatregelen. De doelen worden niet gespecificeerd in termen van hoeveelheden te beheren en aan te leggen landschapselementen (met specificatie naar typen) in gebied X en periode Y. Een directe relatie tussen doelen en monitoring van landschapselementen ontbreekt veelal. Als er gekwantificeerde doelen worden geformuleerd dan ligt dat op het niveau van taakstellingen en maatregelen (zie paragraaf 2.2.2).

In *het ruimtelijk beleid* (VIJNO) gaat het ondermeer om de invulling van criteria voor ruimtelijke kwaliteit (bijv. ruimtelijke diversiteit, aantrekkelijkheid) en bescherming/ ontwikkeling van kwaliteit en identiteit van landschappen, waarbij onder meer contrasten tussen stad en land, stille en drukke gebieden, open en besloten gebieden moeten worden behouden en versterkt. Aan-/afwezigheid van landschapselementen bepalen in belangrijke mate de ruimtelijke diversiteit, aantrekkelijkheid van gebieden en contrasten tussen open en besloten gebieden. Monitoring van ruimtelijke diversiteit, aantrekkelijkheid, openheid/beslotenheid zal basisgegevens over landschapselementen goed kunnen gebruiken en is daarbij dan een bron voor het opstellen van de Balans Ruimtelijke Kwaliteit.

In *het landbouwbeleid* speelt de vraag hoe boeren te belonen voor beheer van natuur en landschap (beleid voor de 'groene diensten', relatie met Programma Beheer, EU-cross compliance en modulatie). In dat kader is kennis over de hoeveelheid en onderhoudstoestand van landschapselementen binnen landbouwbedrijven nodig.

De beide beleidsnota's *op provinciaal niveau* geven aan dat het beleid en de beleidsmaatregelen verschillen per deelgebied of landschapstype. De identiteit van deze deelgebieden wordt sterk bepaald door aard, voorkomen en ordening/

samenhang van landschapselementen. De provincie Noord-Holland karakteriseert de landschapstypen naar fysieke kenmerken, gebruiksmogelijkheden, en ordeningsprincipes.

Een monitoringsysteem kleine landschapselementen zou naar verwachting goed kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het provinciale landschapsbeleid en aan de evaluatie en monitoring van het provinciale beleid, zoals bijv. aan de monitor Natuur en Landschap in de provincie Noord-Holland.

Op *gemeentelijk niveau* is er een directe relatie tussen de planvorming (landschapsbeleidsplannen, of landschapsontwikkelingsplannen) en een evt. monitoringsysteem kleine landschapselementen. De inventarisatie en waardering van landschapselementen maakt meestal een onderdeel uit van deze plannen. Ook de maatregelen en speciaal de beheersvisie haakt direct aan op de landschapselementen. Het is aan te bevelen om de keuze van landschapselementen en op te nemen attributen voor een monitoringsysteem kleine landschapselementen in belangrijke mate te baseren op systemen die in de praktijk momenteel functioneren, zoals van natuurbeschermingsorganisaties, provinciale stichtingen landschapsbeheer en gemeenten.

Omgekeerd lijkt het aan te bevelen om de inventarisaties van landschapselementen voor de nieuwe landschapsontwikkelingsplannen te standaardiseren en te digitaliseren en deze als input te gebruiken voor een landelijk monitoringsysteem voor kleine landschapselementen.

2.2.2 Maatregelen

De 3 doelen en 7 taakstellingen van het Programma Landelijk Natuurlijk in de Nota Natuur voor Mensen zijn uitgewerkt in beleidsmaatregelen en acties (pagina 35-38 in NvM). De maatregelen betreffen onder meer:

- de realisatie van 40.000 ha aanleg, herstel en beheer van kenmerkende landschapselementen in het kader van de kwaliteitsimpuls landschap (tot 2020);
- uitbreiding van 38.400 ha bos- en landschapselementen buiten de EHS (tot 2020);
- afspraken over de invulling van de 'goede landbouwpraktijk' en van de zgn. 'groene diensten';
- openstelling van het agrarisch cultuurlandschap via een substantiële groei van vrijliggende fiets- en wandelpaden (tot 2010).

In het Programma Stedelijk Natuurlijk is landschappelijk gezien de aanleg van groengebieden van belang:

- volgens bestaand beleid aanleg van 440 km groene verbindingen in de Randstad, en nog 12.885 ha groengebieden binnen de Randstad en 2.320 ha groengebieden buiten de Randstad;
- in nieuw beleid tot 2020 extra een oppervlakte van 10.000 ha te realiseren groengebied rond steden.

Veel van de maatregelen die voor landschap zijn geformuleerd in de Nota NvM zijn overgenomen in de VijNo en het SGR2. Voor de VijNo worden de maatregelen gedifferentieerd binnen de rode en groene contourgebieden, en voorts in de Nationale en Provinciale Landschappen. De maatregelen voor 'landschap' volgens SGR2 spitsen zich toe op:

- bescherming van landschappelijk waardevolle elementen binnen de groene contouren;
- gebiedsgericht beleid met enerzijds gebieden die landschappelijk waardevol zijn en die omwille van kwaliteit en samenhang een impuls van het Rijk vragen (Nationale en Provinciale landschappen en de Regionale parken in de stedelijke netwerken);
- gebiedsgericht beleid met anderzijds de achterstandsgebieden (reconstructiegebieden, de Veenkoloniën en het Westland);
- het groen in en om de stad;
- maatregelen in het kader van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie;
- vergroten van de recreatieve toegankelijkheid van de groene ruimte; toegankelijk maken van lijnvormige elementen (dijken, oevers, houtwallen) voor wandelen en fietsen;
- maatregelen in het kader van de kwaliteitsimpuls landschap;
- de uitvoering van de zgn. groene diensten voor water, natuur en landschap.

Op *provinciaal niveau* vindt deels uitvoering plaats van wat op rijksniveau aan maatregelen is voorgesteld, deels hebben provincies een eigenstandig landschapsbeleid en pakket aan maatregelen. In Drenthe voert de provincie een actieprogramma 1997-2002 uit met activiteiten onder de volgende drie hoofdtaken:

- Coördineren, afstemmen en programmeren van het landschapsbeleid van de provincie.
- Actief uitdragen, bewaken en uitwerken van het landschapsbeleid zowel intern als extern.
- Versterken van draagvlak en deskundigheid.

De provincies beschikken daarbij over een scala van instrumenten. Ze zijn gericht op ontwikkeling, beheer en/of veiligstelling. Daarnaast zijn er instrumenten om het beleid te verankeren en bij te stellen: communicatie en educatie, evaluatie en monitoring.

Voor kleine landschapselementen is zeer van belang de uitvoering van het rijksbeleid (bijvoorbeeld regie en uitvoering van het gebiedsgerichte beleid), maatregelen in het kader van het Programma Beheer, subsidiëring van het landschapsbeheer.

Op *gemeenteniveau* gaat het vooral om maatregelen en projecten die in het kader van de landschapsbeleidsplannen (LBP's) of landschapsontwikkelingsplannen (LOP's) worden uitgevoerd. Een LBP bevat veelal de volgende ingrediënten:

- inventarisatie van het vigerend beleid van rijk, provincie en gemeente (kader);
- inventarisatie en analyse van het landschap en karakterisering van deelgebieden;
- een landschapsvisie of landschapsplan;
- een beheersvisie;

- maatregelen en realisering.

Inventarisatie en maatregelen gaan tot op het niveau van landschapselementen. Soms worden maatregelen opgesplitst in algemene maatregelen, maatregelen met betrekking tot aardkundige waarden, archeologische waarden, historisch-geografische waarden, natuurwaarden en landschapswaarden. Het ontbreekt de gemeenten veelal aan geldmiddelen om de plannen ook werkelijk volledig te kunnen uitvoeren. De subsidiëring van de LPB's betreft alleen de opstelling van plannen en niet de uitvoering van maatregelen in het terrein.

Geconcludeerd kan worden dat concrete maatregelen in vele gevallen betrekking hebben op de aanleg en het beheer van landschapselementen, en de monitoring en evaluatie van de uitvoering. Gaande van het rijksniveau, naar het provinciale en gemeentelijke niveau wordt dat steeds meer concreet.

2.2.3 Beleidsvragen

In de rijksnota's staan geen lijstjes met beleidsvragen en daarvan af te leiden behoefte aan informatie. In algemene zin betreft dit vragen rond het formuleren en ontwikkelen van het beleid, de uitvoering van het beleid en de evaluatie van het beleid. Mogelijk gaat het om de volgende hoofdvragen:

- Wat, waar en wanneer te willen bereiken voor verbetering van de landschapskwaliteit? (doelen, visies).
- Waar welke doelen te willen en te kunnen bereiken door de ondersteuning van de aanleg en het beheer van landschapselementen? (maatregelen).
- Welke instrumenten en geldmiddelen hiervoor in te zetten? (middelen).
- Wie voert het beleid uit, wat is de rol van overheden (rijk, provincies, gemeenten), organisaties en burgers? (betrokkenen).
- Hoe verloopt de uitvoering van het beleid en hoe tussentijds bij te sturen? (monitoring prestaties, ook in het kader van het gebiedenbeleid SGB en de VBTB). De VBTB staat voor 'Van Beleidsbegroting Tot Beleidsverantwoording'.
- Hoe plannen te beoordelen op de effecten voor de doelen van het beleid (ex-ante toetsing) en hoe op grond hiervan de gelden toe te kennen en te verdelen?
- Wat zijn de uiteindelijke effecten (in het veld) van het gevoerde beleid? In welke mate hebben de maatregelen bijgedragen aan de verbetering van de landschapskwaliteit zoals bijvoorbeeld bedoeld bij de Kwaliteitsimpuls Landschap? (monitoring en evaluatie van effecten van beleid = baten).
- Wat zijn de kosten en baten van het beleid gezien de doelen (rendementsbepalingen).

De beleidsvragen volgens de provincies zijn af te leiden uit de beschouwde nota's voor Drenthe en Noord-Holland. De Nota Landschap in Drenthe geeft antwoord op de volgende beleidsvragen:

- Welke landschapskwaliteiten en welke problemen komen waar voor?
- Welke doelen en maatregelen te formuleren voor landschapsbeleid, gedifferentieerd naar gebieden/landschapstypen?

- Hoe doelen en maatregelen te realiseren en wat is de rol van de verschillende participanten hierbij?
- Hoe realisatie van beleid te monitoren en te evalueren en evt. bij te stellen?

Het beleid in Noord-Holland is sterk uitvoeringsgericht. Het beleid heeft daar behoefte aan informatie die de uitvoering van het beleid ondersteunt en op prestatie monitoring. De monitoring van prestaties betreft vooral de verzelfstandiging van de Stichting Landschapsbeheer, subsidieregeling landschapselementen, iepziektebestrijding en het Programma Beheer.

De beleidsvragen op gemeentelijk niveau zijn vrij duidelijk. Inventarisatie van landschapselementen heeft daar de functie om een landschapsvisie en beheersvisie te ontwikkelen en maatregelen te plannen en uit te voeren voor de aanleg en het beheer van landschapselementen (meestal ondergebracht in projecten), dit alles ter ondersteuning en bijsturing van het gemeentelijke landschapsbeleid.

2.2.4 De behoefte aan monitoring

In het beleid wordt zeker gedacht aan monitoring en evaluatie:

- Voor het Belvédère-beleid zal regelmatig (eens per 2 jaar) een evaluatie plaatsvinden. Dit richt zich momenteel vooral op de uitvoering van projecten (vnl. prestatie monitoring) en minder op de effecten voor de kwaliteit van het landschap.
- De Balans Ruimtelijke Kwaliteit monitort en evalueert jaarlijks het ruimtelijk beleid. De verwachting bestaat dat informatie over landschapselementen bij kan dragen aan monitoring van de schaal of openheid van het landschap, en aan het begrip 'ruimtelijke diversiteit'. Monitoring van landschapselementen kan in zekere mate aangeven in hoeverre verschillen tussen landschapstypen toenemen of afnemen (denivellering, nivellering).
- In het Structuurschema Groene Ruimte 2 wordt in het bijzonder verwezen naar het Sturingsmodel en het gebiedsgerichte beleid (SGB). Hiervoor is een evaluatiesysteem in de maak vooral gericht op evaluatie van de afspraken die tussen Rijk en provincies worden gemaakt.
- Het natuurbeleid zal o.m. door het Natuurplanbureau worden gevolgd en beoordeeld. Daarnaast zullen evaluaties door het beleid zelf plaatsvinden, bijv. van het beleid rond de Kwaliteitsimpuls Landschap en de 8 proeftuinen voor groenblauwe dooradering. Monitoring van landschapselementen (en speciaal de groene en blauwe elementen) kan hier een belangrijke input zijn voor de monitoring en evaluatie van beleidseffecten. Monitoring is hier een voorwaarde om effectevaluaties te kunnen uitvoeren.
- De Ministeries moeten voor de Tweede Kamer jaarlijks een VBTB (Van Beleidsbegroting Tot Beleidsverantwoording) uitvoeren. Dat betekent dat een beeld moet worden gegeven van de prestaties en baten bij de verschillende begrotingsposten. In de begrotingsposten zijn ook de aanleg en het beheer van landschapselementen bijvoorbeeld via het Programma Beheer terug te vinden. De Dienst Landelijk Gebied en LASER verzamelen de gegevens over de

hoeveelheden landschapselementen die aangelegd en beheerd worden, en over de overheidssubsidies die hiervoor zijn gegeven.

- In verschillende provincies is al een Monitor Natuur en Landschap in gebruik, of wordt dat binnenkort ontwikkeld. Informatie over de ontwikkeling van landschapselementen kan een belangrijke input zijn voor een dergelijke monitor.

Het is nog onvoldoende duidelijk in hoeverre een Monitor Kleine Landschapselementen input kan zijn voor de genoemde monitoringsbehoeften. Het is aan te bevelen om een monitoringsysteem kleine landschapselementen zo op te zetten, dat dit aansluit op of zelfs input is voor de monitoringsactiviteiten op verschillende beleidsniveau's. Dit vergt een verdergaande analyse van de informatiebehoefte van genoemde monitoring.

Hoewel in de beleidsnota's de behoefte aan monitoring wordt aangegeven, wordt vaak weinig aandacht besteed aan het opstellen van te monitoren beleidsdoelen en in het systematisch verzamelen van nieuwe data die als input fungeren voor de monitoringsystemen. Te vaak wordt ervan uitgegaan dat bestaande data toereikend zullen zijn voor de voeding van monitoringsystemen, die in de beleidsnota's worden voorgesteld.

2.2.5 Landschapskenmerken

Indien een monitoringsysteem kleine landschapselementen wordt ontwikkeld dan is het de vraag welke (kleine) landschapselementen en welke kenmerken/attributen van deze elementen daarin zouden moeten worden opgenomen. Het is heel goed denkbaar om hier te differentiëren, bijv. een kernlijst (categorie 1) voor geheel Nederland, en een lijst die kan variëren naar gebieden (categorie 2). Een kernlijst zou kunnen bestaan uit in ieder geval de landschapselementen:

- die vallen onder de Kwaliteitsimpuls Landschap, groen-blauwe dooradering;
- die gewoonlijk worden meegenomen bij de inventarisaties in de gemeentelijke landschapsbeleidsplannen of nu landschapsontwikkelingsplannen.
- die beheerd worden door de provinciale Stichtingen Landschapsbeheer.

Dit zou betekenen dat het bij kleine landschapselementen in de eerste plaats om de 'natuurlijke' blauwe en groene elementen gaat: vennen, wielen, beekjes, sloten, vaarten, poelen, oevers, moerasjes, bomen en boomgroepen, bomenrijen, singels, heggen en houtwallen, kleine bosjes, kleine heideterreinen, bermen, paden bloemdijken e.d.. De brochure "Groenblauwe dooradering" (Ministerie van LNV, 2001) geeft een aantal voorbeelden van landschapselementen.

Als het gaat om toepassing van het systeem voor beheersdoeleinden, dan is het nodig om aan de elementen een attribuut 'onderhoudstoestand' toe te kennen. Om het systeem goed toe te passen bij 'landschapsbeheer door boeren' is het nodig de eigendomssituatie van de elementen te kennen, of te weten welke elementen binnen de landbouwbedrijven vallen.

3 De interviews

3.1 Werkwijze

De informatie in dit hoofdstuk is gebaseerd op informatie uit interviews met dhr. B. Beukema (Ministerie van LNV-N), dhr. M. van Arkel (Ministerie van VROM, RPD) en dhr. F. van Groen (beleidsmedewerker Provincie Drenthe en lid Vakberaad Landschap van het Inter Provinciaal Overleg). De keuze van deze personen wordt gemotiveerd door het feit dat zij de problematiek van de kleine landschapselementen goed kennen, en sleutelpersonen zijn voor het landschapsbeleid. Bovendien zijn ze lid van het Platform Kleine Landschapselementen.

Bij de interviews is gebruik gemaakt van een interviewschema met de volgende vragen:

- Wat is het kernprobleem met betrekking tot het Nederlandse landschap?
- Welke rol spelen landschapselementen hierin?
- Waar is het hoofddoel van uw beleid op gericht?
- Hoe wordt dit beleid uitgevoerd?
- Op welke wijze heeft de uitvoering betrekking op landschapselementen?
- Waar liggen volgens u de belangrijkste kennishiaten over landschapselementen?
- Wie zijn volgens u de belangrijkste actoren betreffende de landschapselementen?
- Welke rol ziet u specifiek voor hen?
- Hoe moet de financiering plaatsvinden?
- Overige opmerkingen.

De verslagen van de interviews zijn te vinden in aanhangsel 2.

3.2 Resultaten

3.2.1 Kernprobleem Nederlandse landschap

De kwaliteit van landschappen gaat achteruit. De contrasten tussen stad en land vervagen evenals de verschillen tussen kenmerkende landschappen. Er is sprake van uniformering en nivellering: open landschappen worden minder open en gesloten landschappen worden opener.

Meer nog dan grote ingrepen en veranderingen vormt vooral de sluipende aantasting van het landschap en van landschapselementen een probleem, onder andere doordat deze sluipende veranderingen tot nog toe niet goed zichtbaar kunnen worden gemaakt.

3.2.2 Rol van landschapselementen

Landschapselementen zijn de bouwstenen die samen de structuur van het landschap vormen. De verschillen in aard, hoeveelheid en samenhang van landschapselementen dragen bij aan de karakteristieke kenmerken van landschapstypen. Samenhang betreft zowel samenhang tussen dezelfde elementen als tussen verschillende elementen (ensembles). Veel elementen hebben naast een landschappelijke ook een ecologische functie, soms een gebruiksfunctie en vaak een belangrijke historische achtergrond. Het verdwijnen van afzonderlijke elementen tast de kwaliteit van het landschap aan.

Landschapselementen verdwijnen zonder dat men dat echt goed in de gaten heeft. Als het wel bekend is en er vindt compensatie plaats, dan wordt wel in kwantiteit maar slechts zelden in kwaliteit gecompenseerd. Het bepalen van de kwaliteit van een element is zeer gecompliceerd. Er is wel behoefte aan een aantal vuistregels voor het beheer. Nu resulteren adviezen voor kwaliteitsgericht beheer meestal in restrictieve voorschriften zoals “geen mest” en “niet branden”.

3.2.3 Overheidsbeleid

Het beleid van de landelijke overheid (Nota Landschap, VIJNO) is gericht op bescherming van de identiteit en diversiteit van het Nederlandse landschap tegen vervlakking, versnippering, uniformering en verrommeling.

Het is niet geheel duidelijk waar het beleid zich concreet op moet richten. Landschappen zijn altijd de resultante geweest van bepaalde systemen. De vraag dringt zich op hoe erg het is dat landschappen veranderen. Men is het er wel over eens dat nivellering ongewenst is. Tegelijkertijd wil de Rijksoverheid ervoor waken dat er een “Programma Beheer landschap” ontstaat. Momenteel wordt met verschillende benaderingen, vooral procesmatig, geëxperimenteerd in de zogenoemde proeftuinen kwaliteitsimpuls landschap.

Provincies hebben veelal een Nota Landschap en proberen gemeenten te stimuleren gemeentelijke landschapsbeleidsplannen op te stellen. Daarnaast is het provinciaal beleid ook direct gericht op behoud van landschapselementen.

3.2.4 Uitvoering van het beleid

Het Ministerie van VROM hanteert als instrument het contourenbeleid waarmee de doelen worden uitgewerkt in de rode en groene contouren. Deze benadering zal ook worden neergelegd in provinciale landschapsvisies of regionale structuurvisies die op hun beurt basisinformatie leveren voor streekplannen. In de zogenoemde balansgebieden, de gebieden buiten de rode en groene contouren, zijn activiteiten toegestaan mits zij bijdragen aan de landschapskwaliteit. Een belangrijke vraag voor beleidsmakers is of en in hoeverre geplande activiteiten al dan niet bijdragen aan de landschapskwaliteit in balansgebieden.

Om de kwaliteit van het landschap te verbeteren volgt men op het Ministerie van LNV twee lijnen:

- een ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie;
- een investeringsgerichte strategie via de kwaliteitsimpuls landschap of groenblauwe dooradering.

De ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie moet breed zijn. Activiteiten in het landelijk gebied zijn mogelijk mits ze de kwaliteit in stand houden of verbeteren. Om zo'n benadering te kunnen toepassen is het van belang de uitgangssituatie goed te kennen en te weten welke invloed bepaalde ingrepen zullen hebben op het landschap en de elementen.

In de investeringsstrategie volgens de Kwaliteitsimpuls Landschap stelt het Rijk geld beschikbaar voor actieve kwaliteitsverhoging van het landschap, maar wel gekoppeld aan een hoge mate van afleggen van verantwoording (o.a. aan de Tweede Kamer) ten aanzien van de besteding van middelen en de realisatie van de doelen.

Een vraag daarbij is of men de maatregelen als uitgangspunt neemt of de veranderingen in het landschap (de resultante van de maatregelen). Het beleid wil niet alleen prestatie-monitoring die zich richt op het in beeld brengen van prestaties en maatregelen. Het beleid wil ook de effecten kennen op de ontwikkeling van de landschapskwaliteit (effectmonitoring) en niet blijven hangen in subsidiëring van (aanleg en onderhoud van) landschapselementen. Men wil daarbij vooral procesmatig sturen, maar ontkomt door subsidies niet geheel aan inhoudelijke sturing.

Veel beleid voor landschap gaat via de Ruimtelijke Ordening. Bij landschapsbeleidsplannen is het per gemeente verschillend welke status landschapselementen krijgen. De verankering van landschapsbeleidsplannen in de gemeentelijke bestemmingsplannen is onduidelijk.

Nieuw in de ruimtelijke ordening is dat er gelden beschikbaar zijn gesteld voor de uitvoering van beleid, waarmee strategische projecten kunnen worden meegefinancierd, bijvoorbeeld voor de Nationale Landschappen. Om het beleid voor de Nationale Landschappen te volgen, maar ook voor regionale parken en groene gebieden in de stedelijke omgeving, is er behoefte aan monitoring en een evaluatiesysteem.

Een recente ontwikkeling is de oprichting van het Ruimtelijk Planbureau dat jaarlijks de Balans Ruimtelijke Kwaliteit zal gaan uitbrengen. Het Ruimtelijk Planbureau zal een stelsel van indicatoren ontwikkelen waarmee de ruimtelijke kwaliteit wordt ingevuld. Monitoring zal plaatsvinden langs deze set van indicatoren, mogelijk later aangevuld met thematische en gebiedsgerichte informatie. Een monitoringsysteem voor kleine landschapselementen zou moeten aansluiten bij deze set van ruimtelijke indicatoren, waarmee het ook op rijksniveau kan worden ingezet voor de Balans Ruimtelijke Kwaliteit.

3.2.5 Beleidsuitvoering en landschapselementen

Het rijksbeleid voor de ruimtelijke ordening richt zich niet direct op het niveau van de landschapselementen, maar het beleid werkt wel door naar provincies en gemeenten. Van groot belang is de koppeling tussen de landschapselementen, de doelen van het beleid en de criteria voor ruimtelijke kwaliteit.

Een uitgangspunt bij de realisering van kleine landschapselementen is dat het groenblauwe netwerk multifunctioneel is. Te denken valt aan het versterken of verbeteren van het landschapsbeeld, de identiteit van het gebied, de natuurwaarde, de aardkundige en cultuurhistorische betekenis, het watersysteem en de recreatieve mogelijkheden (Ministerie van LNV, 2001). Bezien vanuit het functioneren van de landschapselementen is het gewenst om - indien mogelijk - een minimummaat aan te geven (lengte, breedte, aantal soorten, enz.). Alle elementen die op zeker niveau ecologisch een functie hebben zouden moeten worden meegenomen in het beleid, dus ook slootkanten en wellicht bermen.

Voor uitvoering van het rijksbeleid is monitoring van de beheer- en onderhoudstoestand van landschapselementen niet noodzakelijk. Deze koppeling is voldoende vastgelegd in het Programma Beheer. Vanuit het Rijk gezien hoeft dus in een monitoringsysteem kleine landschapselementen niet het attribuut 'onderhoudstoestand' te worden meegenomen. Ook de totale kosten van het onderhoud van landschapselementen zijn te achterhalen door middel van steekproeven.

Omdat er wel een duidelijke relatie bestaat tussen de onderhoudstoestand van het landschapselement en de functievervulling ervan, is het van belang het begrip kwaliteit van een landschapselement helder te definiëren. Hierbij is ook aandacht nodig voor de koppeling tussen het beheer van het landschapselement zelf (inwendig beheer) en de externe invloeden (ploegen, bestrijdingsmiddelen, meststoffen).

Inventarisatie van de landschapselementen is een heel belangrijke basis voor beleid en het uitvoeren van maatregelen. Een dergelijke inventarisatie zou ook de status van de elementen in streekplannen en bestemmingsplannen mee moeten nemen. Tevens zou de vraag gesteld kunnen worden hoe gemeenten zover te krijgen dat ze zich niet alleen richten op behoud, maar ook op herstel en zelfs versterking.

3.2.6 Belangrijke kennishiaten bij landschapselementen

Operationalisering van de begrippen structuur en samenhang is van groot belang, naast het vertalen van kennis op elementniveau naar criteria voor ruimtelijke kwaliteit. Er moeten toetsingscriteria komen, zowel voor het toetsen van ruimtelijke ontwikkelingen en hun effecten op het landschap als voor investeringen in landschapsverbetering.

Ook moet de vraag worden beantwoord waaruit de recreatieve, ecologische, landschappelijke en eventueel cultuurhistorische waarden van landschapselementen

bestaan. Zo is bij de functie recreatie “aantrekkelijkheid” van groot belang. Er moet meer informatie komen over de relatie tussen afmetingen van de elementen en belevingswaarde, maar ook tussen afmetingen en ecologisch functioneren, enz.

Onderzoek zal tevens moeten aangeven hoe groot nieuw aan te leggen elementen en structuren moeten zijn en waar ze bij voorkeur moeten worden aangelegd.

3.2.7 Belangrijke actoren en hun rol

De belangrijkste actoren zijn de organisaties en personen die concreet in het veld te maken hebben met het beheer en de aanleg van kleine landschapselementen: financiers, particulieren, gemeenten, natuur- en landschapbeheerorganisaties, beheerders, grondeigenaren, waterschappen e.d..

Het is derhalve van belang dat bij een inventarisatie ook de attributen “eigenaar” en “beheerder” aan het landschapselement worden gekoppeld.

Voor LNV zijn (agrarische) natuurverenigingen en milieucoöperaties een ingang. Deze organisaties hebben reeds mensen in dienst speciaal voor het uitpluizen van subsidies en de coördinatie van machinegebruik voor landschapsonderhoud door individuele boeren. Wanneer de subsidies in het kader van de kwaliteitsimpuls landschap toenemen zal het belang van deze organisaties verder kunnen groeien.

Over de inbreng van gegevensverzamelende instanties denkt men verschillend. De kwaliteit van de verzamelde gegevens moet wel van een zeker niveau zijn en constant. Enerzijds is er de mening dat er een schat aan gegevens bestaat en dat die zoveel mogelijk benut moeten worden. Anderzijds dat vrijwilligers mogelijk eerst voor het verzamelen van gegevens moeten worden opgeleid. Verder onderzoek naar de bruikbaarheid van gegevens is dus gewenst.

Men zou de actoren als volgt kunnen indelen:

- bestuurlijk/belanghebbend: gemeenten, provincies, rijk, waterschappen;
- eigendom: particulieren, natuur- en landschaporganisaties e.d.;
- dienstverlenend: Landschapsbeheer Nederland, Agrarische natuurverenigingen, vrijwilligers;
- kennis: onderzoeksinstituten, lokale en regionale organisaties als KNNV, IVN, FLORON, RAVON;
- financiers: LNV, provincies, NB-organisaties, particulieren.

3.2.8 Financiering van een monitoringsysteem

Het is essentieel dat een monitoringsysteem voor kleine landschapselementen een gemeenschappelijk belang dient en informatie levert voor participanten op alle beleidsniveaus. Uit de interviews blijkt dat zowel LNV als VROM als provincies belang hebben bij een dergelijk systeem. Daarom lijken zowel het Ministerie van VROM als het Ministerie van LNV en de provincies aangewezen om elk een deel te financieren. Hoe beter het systeem aansluit bij de evaluatie van het ruimtelijk beleid des te groter het belang voor VROM wordt. Hoe meer informatie het systeem geeft over kwaliteit in het landschap en de relatie tussen maatregelen en veranderingen in het landschap, des te groter het belang voor LNV is.

Het idee is geopperd om, ondanks de complexe organisatie, de financiering door een consortium van VROM, LNV, VenW, Provincies, Gemeenten en Natuurplanbureau te laten plaatsvinden (bijvoorbeeld ondergebracht in een stichting).

Ook een koppeling met het systeem "basisregistratie percelen" (BRP) moet worden overwogen. Dit kan in de toekomst (vanaf 2004) van belang worden voor de zgn. modulatie, het ombuigen van Europese inkomenssubsidies voor boeren naar gebruik dat gericht is op natuur en landschap en duurzame landbouwpraktijk. Daartoe moet de BRP wel worden uitgebreid. Momenteel worden vooral de gewassen op perceelsniveau geregistreerd. Uitbreiding zou nodig zijn met de registratie van landschapselementen binnen de boerenbedrijven.

Provincies hebben veelal hun eigen meetsystemen en de praktijk heeft geleerd (bijv. bij het Meetnet Landschap) dat het bijzonder moeilijk is om provincies hiervoor bij elkaar te krijgen. Er is bij provincies wel behoefte aan een goed monitoringsysteem voor landschapselementen, maar Fred van Groen (IPO, provincie Drenthe) betwijfelt of provincies voor dit doel ook geld zouden willen vrijmaken. De herverdeling van de landschapsgelden speelt daar mogelijk doorheen.

3.2.9 Overig

Een monitoringsysteem voor landschapselementen is nuttig, enerzijds als signalering ten behoeve van beleidsontwikkeling, anderzijds om het beleid te verantwoorden. Dat geldt zowel op landelijk als op provinciaal en gemeentelijk niveau.

Een monitoringsysteem kan ook de sluipende veranderingen in het landschap in beeld brengen en ervoor zorgen dat het beleid zich ook hierop richt en niet alleen op (grootschalige) veranderingen als gevolg van stedelijke ontwikkelingen en infrastructuur.

Het is aan te raden om bij een nieuw op te zetten monitoringsysteem gebruik te maken van de ervaring die hiermee vooral op provinciaal niveau (bijvoorbeeld in Drenthe) en op gemeenteniveau (bijvoorbeeld de gemeente Gemert-Bakel) al is opgedaan. Tevens hebben sommige provinciale Stichtingen Landschapsbeheer een

GIS-bestand van landschapselementen, zoals de provincies Friesland, Groningen en Limburg. Een en ander vergt een inventarisatie van aanwezige GIS-bestanden en monitoringsystemen voor kleine landschapselementen.

4 Conclusies

Er zijn binnen de ministeries van LNV en VROM met betrekking tot landschap veel zorgen over de hoeveelheid en de kwaliteit van landschapselementen als bouwstenen van het landschap. De veranderingen in en het verdwijnen van landschapselementen is voor een groot deel een sluipend proces en daarmee moeilijk grijpbaar. Bovendien bestaat de indruk dat de beheertoestand van landschapselementen te wensen overlaat. Een goede registratie van landschapselementen en van veranderingen hierin ontbreken. Gegevens over ligging, eigendom en beheer worden niet systematisch en landsdekkend verzameld.

Er worden problemen rond het landschap gesignaleerd, maar er zijn veel vragen over:

- de precieze definiëring van de problemen (welke problemen waar),
- de snelheid en de wijze waarop onze landschappen veranderen en hoe je dat moet beoordelen,
- de wijze waarop de kwaliteit van landschappen kan worden gemeten en wat de plaats van landschapselementen daarin is,
- de wijze waarop de sluipende achteruitgang van de kwaliteit van het landschap kan worden tegengegaan.

Het Ministerie van VROM legt de nadruk op de brede context van de landschappelijke kwaliteit. In het LNV-beleid wordt de multifunctionaliteit van landschapselementen zeer belangrijk gevonden en ligt meer de nadruk op de ecologische betekenis (landschapselementen in netwerkverbanden) en de betekenis voor de beleving. LNV hecht veel belang aan de plaats van de landschapselementen in de structuur van het landschap. De samenhang tussen de elementen, zowel tussen dezelfde als verschillende elementen wordt zeer belangrijk gevonden.

De landschapselementen onttrekken zich deels aan sturing vanuit de overheden op rijks- en provinciaal niveau. In gemeentelijke bestemmingsplannen hebben de landschapselementen vaak geen beschermde status.

De overheid heeft dringend behoefte aan gegevens om het landschapsbeleid concreter te kunnen invullen en naderhand goed te kunnen evalueren en verantwoorden. Vanuit LNV, VROM en IPO wordt het nut van een inventarisatie en monitoring van kleine landschapselementen onderschreven.

Een monitoringsysteem kleine landschapselementen zou zinvolle informatie kunnen leveren bij de opstelling, uitvoering en evaluatie van het ruimtelijk beleid, en speciaal het landschapsbeleid op zowel het niveau van het rijk, provincies als gemeenten (zie ook paragraaf 5.1.1). Op deze niveaus zal de benodigde informatie over kleine landschapselementen in aard en detail echter verschillen. Via voorliggende studie is niet de precieze informatiebehoefte per schaalniveau achterhaald.

De doelstellingen van het Rijksbeleid zijn in de Nota Natuur voor Mensen, het Structuurschema Groene Ruimte 2 en de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening niet geconcretiseerd, en zeker niet in de zin van de hoeveelheid aan te leggen of te beheren typen landschapselementen in gebied X en in de periode Y. Uitwerking van dergelijke doelen vindt plaats bij de opstelling van de landschapsontwikkelingsplannen, plannen voor de Kwaliteitsimpuls Landschap, en naar verwachting in plannen binnen het gebiedsgerichte beleid en voor de Nationale en Provinciale Landschappen. Voor de evaluatie van beleid is het nodig een betere koppeling te leggen tussen beleidsdoelen en indicatoren in monitoringsystemen, ook in een monitor kleine landschapselementen.

Er zijn op rijksniveau en provinciaal niveau al verschillende monitoringsystemen in gebruik of in ontwikkeling. Deze systemen zijn niet gericht op het verzamelen en verwerken van gegevens over kleine landschapselementen. Een te ontwikkelen monitor kleine landschapselementen zou in deze leemte kunnen voorzien en mogelijk ook kunnen toeleveren aan andere monitoringsystemen.

5 Nabeschouwing

5.1 Vervolg monitoring kleine landschapselementen

Voordat monitoring kan worden gestart, moet er duidelijkheid zijn over de volgende drie vragen:

1. *Waarom vindt monitoring plaats?* Bij de beantwoording moet de gevraagde informatie worden gespecificeerd. Deze wordt bepaald door de gebruikers (vragers van informatie) en het gebruik ofwel de doelen waarvoor de informatie wordt gebruikt. Het voorliggende rapport gaat in op deze vraag.
2. *Wat moet worden waargenomen?* Om de gevraagde informatie te kunnen leveren, kan meestal niet worden volstaan met de observatie van de toestand van het systeem, maar is ook een analyse hiervan nodig. Voor deze analyse kunnen extra data zijn vereist. Bij de ontwikkeling van 'het wat' moet worden afgebakend wat onder 'kleine landschapselementen' wordt verstaan, welke elementen wel/niet worden geïventariseerd. Tevens is het nodig een typologie van landschapselementen te ontwikkelen, en te bepalen welke kenmerken als attributen in het datasysteem worden opgeslagen.
3. *Hoe moet worden waargenomen?* Hierbij is aan de orde op welke wijze de benodigde data worden verkregen. Dit betreft onder meer de keuze uit zelf waarnemen (en hoe), gebruiken van bestaande bronnen, en bewerken, opslag, presentatie van data.

Hiernaast dient er ook inzicht te bestaan in de kosten en organisatie van het opzetten, uitvoeren en beheren van een monitor kleine landschapselementen.

5.1.1 Het waarom van monitoring kleine landschapselementen

De meest directe aanknopingspunten voor een monitoringsysteem kleine landschapselementen liggen bij de volgende zaken:

- Het Natuurbeleid, en speciaal het beleid voor de Kwaliteitsimpuls Landschap of groen-blauwe dooradering. Belangrijke beleidsvragen lijken: hoe bepalen groen-blauwe landschapselementen de kwaliteit van het landschap (actueel en potentieel), in welke mate dragen beleid/maatregelen/investeringen in de groen-blauwe dooradering werkelijk bij tot de Kwaliteitsimpuls Landschap en waar is het rendement voor de Kwaliteitsimpuls Landschap het grootst en met welke elementen.
- Het (landschapsbeleid binnen het) ruimtelijk beleid; gegevens over landschapselementen zijn mogelijk als bron te benutten bij beantwoording van de vragen: hoe is het gesteld met de ruimtelijke kwaliteit in Nederland (speciaal de criteria ruimtelijke diversiteit, culturele diversiteit en aantrekkelijkheid) en hoe is het beleid te richten op verbetering van de ruimtelijke kwaliteit.
- De subsidiëring en planning van het (vrijwillig) landschapsbeheer. In dit kader is concrete informatie nodig over de aanwezige landschapselementen, de

beheersbehoefte en het feitelijke gevoerde beheer. Voor de planning van het beheer is kennis nodig over de onderhoudstoestand van te beheren landschapselementen.

- Het beleid ten aanzien van het 'landschapsbeheer door boeren', incl. het EU-beleid over cross compliance en modulatie. Op landelijk schaalniveau wil het beleid (LNV) graag weten of dit EU-beleid perspectief biedt voor boeren, om welke bedragen het dan zal gaan en hoeveel geld Nederland kan gaan vragen bij de EU; op uitvoeringsniveau is kennis nodig over de landschapselementen die binnen de boerenbedrijven liggen, hoe hun onderhoudstoestand is en hoe de verrekening en toetsing van beheersmaatregelen door boeren zullen plaatsvinden.
- Het provinciale beleid voor de ontwikkeling en uitvoering van het landschapsbeleid, in het bijzonder bij de toetsing van het provinciale natuur- en landschapsbeleid (input bij de Monitor Natuur en Landschap) en de uitvoering van het gebiedsgerichte beleid (SGB).
- Het gemeentelijk beleid en met name bij het opstellen en uitvoeren van de zgn. landschapbeleidsplannen (LBP's) en landschapontwikkelingsplannen (LOP's).

Een monitoringsysteem kleine landschapselementen geeft in de eerste plaats een landsdekkend of gebiedsgewijs overzicht van kleine landschapselementen op een bepaald tijdstip. Een dergelijk bestand zal waarschijnlijk een combinatie zijn van het digitale topografisch bestand 1:10.000 (TOP10) + recente landsdekkende luchtfoto's + aanvullend veldwerk. Dit bestand is van belang voor de nulmeting bij monitoring, maar kan ook informatie bieden voor de Kwaliteitsimpuls Landschap en voor bijvoorbeeld de landschapontwikkelingsplannen. Voor de provincies is het relevant materiaal voor het opstellen van provinciale landschapsvisies en voor het voeren van een landschapsbeleid. Herhaalde metingen (= monitoring) geven inzicht in veranderingen, en daarmee tot een beoordeling van ontwikkelingen in de landschapskwaliteit. De *eerste functie* is dus het leveren van informatie voor de ontwikkeling van beleid, het formuleren van doelen en visies, en het ontwikkelen van beleidsstrategieën en instrumenten.

De *tweede functie* van een monitoringsysteem voor (kleine) landschapselementen is die van het bieden van informatie bij de evaluatie van beleid. Dit vraagt naast een nulmeting om een herhaalde meting bijv. na 4 of 8 jaar. Nagegaan wordt in hoeverre de doelen zijn gehaald in gebied X en op tijdstip T, en in hoeverre de landschapskwaliteit voor- of achteruit is gegaan. Om goed te kunnen evalueren is het nodig inzicht te hebben in de oorzaken van de veranderingen, dus in de vraag of de veranderingen tot stand zijn gekomen via het gevoerde beleid en/of via de autonome ontwikkeling.

Een *derde functie* van een monitoringsysteem kleine landschapselementen is het bieden van de basisinformatie voor de planning en uitvoering van concrete beheermaatregelen. Deze functie is vooral van belang voor de beheerorganisaties zoals Landschapsbeheer Nederland.

5.1.2 Het wat van monitoring kleine landschapselementen

Bij de bepaling van het wat lijkt het zinvol om onderscheid te maken tussen een kernlijst (elementen die in ieder geval landsdekkend in het monitoringsysteem worden opgenomen) en een lijst van aanvullende elementen. Een kernlijst zou kunnen bestaan uit landschapselementen:

- die vallen onder de Kwaliteitsimpuls Landschap, groenblauwe dooradering;
- die gewoonlijk worden meegenomen bij de inventarisaties in de gemeentelijke landschapsbeleidsplannen;
- die beheerd worden door de provinciale Stichtingen Landschapsbeheer.

Belangrijk daarbij is om een hiërarchische structuur te bedenken en nader te bepalen welke attributen van welke landschapselementen worden meegenomen in de kernlijst en aanvullende lijst. Het onderscheid tussen een kernlijst en aanvullende lijst kan ook praktische consequenties hebben voor de planning en uitvoering van de monitoring.

Voor het uitvoeren van de inventarisaties is het nodig een typologie van landschapselementen te ontwikkelen. Een typologie kan op meerdere manieren vorm krijgen, afhankelijk van welke ingang wordt gekozen: verschijningsvorm (punt-, lijn-, vlakvormig) en/of functie. Een mogelijk eerste lijst van groen-blauwe elementen geeft tabel 1. Deze lijst zou mogelijk als vertrekpunt en discussie kunnen dienen voor een definitieve lijst bij een monitor kleine landschapselementen.

Als het om kleine landschapselementen gaat is het nodig om voor de vlakelementen een maximale omvang af te spreken. Voorgesteld wordt een bovengrens van 5 ha aan te houden (zie ook paragraaf 1.2).

De *attributen* kunnen per element verschillen, maar de kernlijst zou kunnen bestaan uit:

- nummer, corresponderend met een nummer in het GIS-bestand;
- ligging (in het GIS-bestand);
- type element (op verschillende niveaus) evt. gekoppeld aan een functietypering;
- afmetingen (oppervlakte, breedte, hoogte);
- dominante boomsoort;
- wel/geen wal;
- bezetting van beplanting in element;
- onderhoudstoestand;
- eigendom;
- beheerder;
- beheer
- bijzonderheden (bijv. bijzondere beheersvormen als knotbomen en geschoren hagen).

Voor deze attributen moeten classificaties worden ontwikkeld, zodanig dat de GIS-database kan worden gevuld (via TOP10, luchtfoto's en veldwerk). Het is aan te

bevelen de classificatie vrij eenvoudig te houden met een beperkt aantal klassen, die ook in het veld duidelijk van elkaar zijn te onderscheiden.

Tabel 1 Lijst van typen groen-blaauwe elementen

Vorm	Aard eerste niveau	Aard tweede niveau
Puntelementen	opgaande groene elementen	-solitaire bomen -boomgroepen
	niet-opgaande groene elementen	-terpen en vliedbergen -grafheuvels
	blauwe elementen	-poelen -dobben en pingo's
Lijnelementen	opgaande groene elementen	-bomenrijen -rijen van struiken (singels, hagen) -rijen van bomen + struiken -graften met beplanting -holle wegen met beplanting
	niet-opgaande groene elementen	-akkerranden -slootkanten -bermen -dijken -tuinwallen -graften zonder beplanting
	blauwe elementen	-watergangen (sloten en vaarten) -beken en beekresten -kreeken en kreekresten
	paden (vrijliggend)	-fietspaden -wandelpaden
Vlakelementen	opgaande groene elementen	-bosjes -grienden -hoogstamboomgaarden -boomweiden -eendenkooien -erfbeplantingen -beplantingen op borgen, stinzen, kastelen e.d. -beplantingen bij kerken en op kerkhoven
	niet-opgaande groene elementen	-natuurterreintjes droog -natuurterreintjes nat -'overhoeken', ruigten
	blauwe elementen	-vennen -wielen en welen -veen- en kleiputten -zand- en grintputten

Belangrijk discussiepunt lijkt te zijn of bij het attribuut wel/of niet *de functie* van het element wordt meegenomen (ecologische, recreatieve, economische, culturele etc. functie). Er wordt een belangrijke relatie verondersteld tussen kwaliteit - functie – beheer – beheerkosten. De functieervulling is in het beleid een belangrijk

onderwerp. Dit pleit ervoor om aan landschapselementen toch een functie-attribuut te koppelen. Echter de functie kan niet altijd zomaar worden afgelezen aan het element. Functies worden eerder aan elementen toegekend vaak ook in relatie tot de omgeving. Dat impliceert dat eenzelfde type element op een andere plaats ook een andere functie kan vervullen (of in een andere mate).

De aanvullende lijst kan zowel betrekking hebben op aanvulling met nieuwe/andere elementen, als met een verder uitgewerkte classificatie van attributen. De aanvullende lijst hoeft niet landsdekkend te worden ingevuld.

5.1.3 Het hoe van monitoring kleine landschapselementen

Het wat bepaalt voor een belangrijk deel het hoe. Als het om globale informatie gaat over landschapselementen dan is nog veel te halen uit de TOP10, en vooral uit luchtfoto's. Bij gedetailleerdere informatie over bijvoorbeeld ecologische kwaliteit, dominante boomsoorten en onderhoudstoestand, is veldwerk nodig.

Het hoe is ook afhankelijk van de kennisbehoefte. Als het beleid bijvoorbeeld alleen een beeld wil krijgen van veranderingen in kleine landschapselementen, dan kan een goed uitgevoerde steekproef al heel veel informatie bieden (Dijkstra et al, 1997). In dit geval is geen landsdekkende inventarisatie vereist.

In de planning voor de uit te voeren inventarisaties van kleine landschapselementen wordt aangeraden om het TOP10-bestand als basis te nemen en deze te corrigeren en aan te vullen met gegevens uit luchtfoto's. Er is een landsdekkende set van luchtfoto's beschikbaar uit 2000. De combinatie van TOP10 en luchtfoto's geeft een redelijk betrouwbaar digitaal bestand en kaarten van kleine landschapselementen uit 2000.

Deze kaarten zouden vervolgens als basis gebruikt kunnen worden voor aanvullend veldwerk. Het veldwerk zal leiden tot verificatie en aanvulling van de basiskaart, en met het toevoegen van een aantal attributen per landschapselement.

In de planning is het ook van belang om eerst een pilot in enkele gebieden uit te voeren, waardoor een eerste opzet van de monitor kan worden ingevuld, getoetst en gewijzigd. Hiermee kunnen ook eindeloze discussies worden vermeden over wat wel en wat niet mee te nemen bij de monitoring. Het is aan te bevelen snel een opzet te maken en deze door diverse participanten te laten becommentariëren. Hierbij is het van belang ook 'het veld' betrekken, degenen die het systeem daadwerkelijk moeten vullen, in het bijzonder de provinciale Stichtingen Landschapsbeheer.

Een pilot kan ook meer inzicht geven in de kosten en tijdsbesteding van de inventarisaties, en van de opslag en bewerking van gegevens. Een pilot kan ook laten zien wat je met de gegevens feitelijk kunt. Een goede presentatie van de resultaten van een pilot kan sterk bijdragen aan het vergroten van draagvlak voor de ontwikkeling van een monitor kleine landschapselementen en voor de financiering

hiervan. Organisatie en communicatie zijn belangrijk elementen in de ontwikkeling van een landsdekkende monitoring van kleine landschapselementen.

5.2 Aanbevelingen

In schema 1 (hoofdstuk 1) is een aantal vragen opgenomen. Dit schema wordt hier gebruikt voor de groepering van aanbevelingen met betrekking tot kleine landschapselementen.

Aanbevelingen rond monitoring en evaluatie

- Er zijn verschillende monitoringsystemen in gebruik of in ontwikkeling, zoals het Netwerk Ecologische Monitoring, Meetnet Landschap, Meetnet Functievervulling Bos, Natuur, Landschap, Monitoring Kwaliteit Groene Ruimte, Monitoring Gebiedsgericht beleid, Monitoring EU Plattelandsontwikkelings-Programma. Geen enkele van deze systemen verzamelt landsdekkende data over landschapselementen. Niettemin zouden verschillende systemen gebaat zijn bij een dergelijke databron. Het verdient aanbeveling om het verband tussen deze monitoringsystemen en een databron kleine landschapselementen beter in beeld te brengen.
- Er zijn databestanden over kleine landschapselementen beschikbaar voor delen van Nederland (provincies, gemeenten, regio's). Een op te zetten monitoring van kleine landschapselementen zou kunnen profiteren van dergelijke databestanden en van de methoden van dataverzameling en –bewerking. Aanbevolen wordt om een inventarisatie uit te voeren van beschikbare databestanden en na te gaan in hoeverre een op te zetten monitor kleine landschapselementen hierop kan aansluiten.
- Een monitoringsysteem kleine landschapselementen moet inhoudelijk goed worden voorbereid. Het verdient aanbeveling voor 'het wat' een hiërarchische opzet met verschillende schaalniveaus uit te werken. Daartoe een inventarisatiemethode en –formulier ontwikkelen en uittesten in enkele proefgebieden. Aanbevolen wordt om eerst op basis van de topografische bestanden 1:10.000 en luchtfoto's uit 2000 een actueel en betrouwbaar digitaal bestand te vervaardigen en vervolgens met kaarten die via dit actuele bestand zijn vervaardigd, het veldwerk uit te voeren.
- Een belangrijke vraag vanuit het beleid is om meer zicht te krijgen op de (sluipende) veranderingen in kleine landschapselementen. In beginsel geeft het verzamelen van data over kleine landschapselementen op verschillende tijdstippen (= monitoring) deze informatie. Echter het ziet er naar uit dat het uitvoeren van een eerste nulmeting voor geheel Nederland een aantal jaren zal vergen. Aan een tweede meting, en dus het landsdekkend signaleren van veranderingen, zijn we nog lang niet toe. Ook de verschillende versies van de TOP10, die nu voor een aantal gebieden ter beschikking staan, zijn niet geschikt om voor monitoringdoeleinden te gebruiken. Om op korte termijn meer te weten te komen over sluipende veranderingen in landschapselementen, is het aan te raden om veranderingen meer op basis van een landelijke steekproef op te

sporen, of dit uit te voeren binnen een aantal representatieve gebieden. Hierbij is het van belang de oorzaken van de sluipende veranderingen te achterhalen.

- Monitoren is geen doel op zich, maar is een middel om nieuw beleid te formuleren en/of bestaand beleid te volgen en te evalueren. Het verdient aanbeveling om een op te zetten monitoringsysteem kleine landschapselementen vooral te verbinden met:
  - de kwaliteitsimpuls landschap en groen-blauwe dooradering (Nota Natuur voor mensen, en SGR2);
  - het beleid van het 'landschapsbeheer door boeren', de zgn. groene diensten volgens het SGR2 en het Subsidiebesluit Agrarisch Natuurbeheer.
  - de planning en uitvoering van het landschapsbeleid op gemeentelijk en regionaal niveau, bijvoorbeeld in het kader van het SGB, en de landschapsontwikkelingsplannen;
  - de planning en uitvoering van het landschapsbeheer door beheerders (gemeenten, NB-organisaties, Stichtingen Landschapsbeheer).

Aanbevelingen rond functies

- Landschapselementen bepalen in sterke mate de identiteit van landschapstypen. Daarbij is het aan te raden niet alleen te kijken naar de hoeveelheden landschapselementen of dichtheden, maar ook naar de kwaliteit, verscheidenheid en onderlinge ordening en samenhang.
- Er is nog geen consensus bij beleid en onderzoek aanwezig over de bepaling van functies van landschapselementen. Er zou meer gezocht moeten worden naar relaties tussen kenmerken van landschapselementen (als afmetingen, dichtheden, ordening, samenhang, locatie) en de cultuurhistorische, ecologische en recreatieve functies. In dit verband is de meeste kennis beschikbaar op ecologisch gebied.

Aanbevelingen rond beheer

- De beoordeling van de beheerstoestand en het gewenste beheer zijn mede afhankelijk van het doel en de functies van landschapselementen. De relaties tussen de functies van landschapselementen en het beheer zijn echter complex. Het verdient aanbeveling hier niet te theoretisch op te reageren, maar wegen uit te zetten voor een praktische aanpak, ook aansluitend op de beheerpraktijk.
- Eigenaren en beheerders van kleine landschapselementen zijn van cruciaal belang voor de instandhouding en duurzame kwaliteit van landschappen. Het verdient aanbeveling om meer te weten te komen over knelpunten in het beheer, over motieven en mogelijkheden van de aanleg en het beheer bij verschillende groepen beheerders.
- Kosten van aanleg en beheer van kleine landschapselementen spelen vaak een belangrijke rol. Voor het beleid is het een vraag waar (in welke gebieden) de subsidies in te zetten zodanig dat een zo groot mogelijk rendement wordt verkregen. Dit vergt een kosten- en batenanalyse. Probleem hierbij is vooral de bepaling van de baten. Baten ruim op te vatten als positieve effecten of de mate waarin gewenste doelen worden bereikt. Over kosten en baten zijn, bijvoorbeeld binnen de landinrichting, diverse studies verricht. Het verdient aanbeveling hierop aan te sluiten en deze kennis te benutten voor het classificeren van de functies en baten van kleine landschapselementen.

Aanbevelingen rond planning en beleid

- Als een monitoringsysteem ingezet wordt voor de evaluatie van het beleid, dan is het nodig dat het beleid toetsbare doelen formuleert. Het is dan aan te raden dat het beleid formuleert welke typen landschapselementen waar en in welke periode beheerd en aangelegd dienen te worden. Doelen moeten dan bij voorkeur dus iets zeggen over het hoeveel van wat, waar en wanneer.
- De uitvoering van rijksbeleid wordt in veel gevallen gedecentraliseerd naar provincies, gemeenten of naar natuurbeschermingsorganisaties en organisaties als Landschapsbeheer Nederland. Veel kan er hier mis gaan als de rollen niet duidelijk zijn of wanneer de communicatie tussen verschillende beleidslagen en actoren te wensen overlaat. Oorzaken van niet gerealiseerde doelen kunnen liggen bij een slechte doorwerking van het beleid. In dit geval is het raadzaam om de beleidsprocessen na te gaan, en eventueel een procesmonitoring uit te voeren.
- Voor de realisering en het beheer van kleine landschapselementen spelen de instrumenten en regelingen een belangrijke rol. De aanleg en het beheer zijn vaak afhankelijk van de beschikbare subsidies en verdeling van subsidies over verschillende provincies. Monitoring en beleidsevaluatie dienen hiermee rekening te houden en kunnen specifiek gericht worden op het functioneren van beleidsinstrumenten.
- Bij de aanleg en het beheer van landschapselementen zijn diverse actoren betrokken. De plaatselijke bevolking en in het bijzonder de grondeigenaren, waaronder vele boeren, spelen een sleutelrol bij het realiseren van beleidsvoornemens en beleidsplannen. Het wel of niet falen van beleid heeft ook te maken met het draagvlak en de actieve bereidheid van betrokkenen om mee te werken. Op lokaal niveau zijn soms agrarische natuurverenigingen actief of andere belangengroepen en vrijwilligers, die het beheer uitvoeren en ondersteunen. Bij het opzetten van een monitoringsysteem kleine landschapselementen dient hier mee rekening te worden gehouden. In de plannen van Landschapsbeheer Nederland (2001) is voor het verzamelen van de veldgegevens binnen een monitor en atlas kleine landschapselementen een belangrijke taak weggelegd voor de vrijwilligers.

Literatuur

Arcadis, 2001. Landschapsbeleidsplan Ermelo. Arnhem.

Bosch en Slabbers, 1995. Landschapsbeleidsplan Gemeente Borssele voor de periode 1995-2005. Den Haag.

Dijkstra, H., J.F. Coeterier, M.A. van der Haar, A.J.M. Koomen en W.L.C. Salden, 1997). Veranderend cultuurlandschap. Signalering van landschapsveranderingen van 1900 tot 1990 voor de Natuurverkenning 1997. Staring Centrum, Rapport 544, Wageningen.

Forman, R.T.T. & M. Gordon, 1986. Landscape Ecology. John Wiley, New York.

Landschapsbeheer Nederland, 2001. Typologie, database, verspreidingskaarten en beheerstoestand van Nederlandse landschapselementen. Utrecht.

Ministerie van LNV, 1992. Nota Landschap. Regeringsbeslissing Visie landschap. Den Haag.

Ministerie van LNV, 2000. Voedsel en Groen. Het Nederlandse agro-foodcomplex in perspectief. Den Haag.

Ministerie van LNV, 2000. Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur. Nota natuur bos en landschap in de 21^e eeuw. Den Haag.

Ministerie van LNV, 2001. Brochure De kern van het landschap; sturen op kwaliteit. Den Haag.

Ministerie van LNV, 2001. Een kwaliteitsimpuls voor het landschap. Groenblauwe dooradering. EC-LNV, Wageningen nr. 2001/045.

Ministerie van LNV, 2001. Structuurschema Groene Ruimte 2. Samen werken aan groen Nederland. Den Haag.

Ministeries van OCW, VROM en LNV, 1999. Belvédère. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Bijlage: Gebieden. Den Haag.

Ministerie van VROM, 2000. Balans Ruimtelijke Kwaliteit 2000. Den Haag.

Ministerie van VROM, 2000. Ruimte maken, ruimte delen. Vijfde Nota (VIJNO) over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020. Den Haag.

Nieuwland, 2000. Landschapsbeleidsplan Skarsterlân. Wageningen.

Provincie Drenthe, 1998. Nota Landschap. Assen.

Provincie Noord-Holland. Programma Natuur en Landschap 2001 + Landschapskatern Noord Holland. Haarlem.

Aanhangsel 1 Beschrijving en interpretatie van bronnen

Bron 1	Min. LNV, 2000. Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21^e eeuw. Den Haag
Doelen beleid	<p>Hoofddoelstelling voor het natuurbeleid is: behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van natuur en landschap, als essentiële bijdrage aan een leefbare en duurzame samenleving (pag. 3). Bij landschap gaat het om de versterking van de landschappelijke identiteit en kwaliteit en het voortzetten en verder uitbouwen van het beleid met betrekking tot groen om de stad (pag. 13). Het landschapsbeleid is ondergebracht in het Programma Landelijk Natuurlijk. Als doelen zijn in dit programma geformuleerd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Behoud en versterking van de landschappelijke en ecologische kwaliteit in het landelijk gebied - Duurzaam gebruik van natuur en landschap is uiterlijk in 2010 sterk toegenomen - in 2020 heeft minimaal 400.000 hectare van het agrarisch cultuurlandschap een gerichte kwaliteitsimpuls gehad. <p>Deze drie doelen zijn uitgewerkt in 7 taakstellingen (pag. 35):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Veiligstelling van (inter)nationaal waardevolle landschappen, landgoederen en buitenplaatsen. 2 Bij ruimtelijke ingrepen dient de kwaliteit van natuur en landschap waar mogelijk te worden versterkt. 3 Om de landschappelijke kwaliteit van een aantal kenmerkende Ned. Landschappen te behouden en te versterken en de samenwerking tussen overheden en belanghebbende partijen te bevorderen, overweegt het kabinet Nationale Landschappen in te stellen. 4 In 2020 zijn de bestaande taakstellingen op het gebied van agrarisch natuurbeheer (15.000 ha beheersovereenkomsten), wintergasten- en weidevogelbeheer (30.000 ha) en uitbreiding van bos- en landschapselementen buiten de EHS gerealiseerd (38.400 ha bos- en landschapselementen). 5 In 2010 zijn afspraken gemaakt over de invulling van een 'goede landbouwpraktijk'. 6 In 2020 is het streven om 400.000 hectare landelijk gebied aanzienlijk in landschappelijke, ecologische en recreatieve kwaliteit te verbeteren door gerichte investeringen in 40.000 hectare aanleg, herstel en beheer van kenmerkende landschapselementen (groen-blauwe dooradering). 7 In 2010 is de openstelling van het agrarisch cultuurlandschap via vrijliggende fiets- en wandelpaden substantieel gegroeid.
Maatregelen	<p>Deze 7 taakstellingen zijn vervolgens uitgewerkt in beleidsmaatregelen en acties (zie pag. 35-38). De maatregelen voor de groenblauwe dooradering zullen voor 400.000 ha gelden. Dit gebied voor de Kwaliteitsimpuls Landschap moet nog ruimtelijk worden begrensd. Voorwaarde is dat investeringen moeten plaatsvinden in gebieden waar deze vanuit ecologisch, landschappelijk en recreatief oogpunt het meest renderen (pag. 165 VijNo).</p> <p>In het programma Stedelijk Natuurlijk moet volgens bestaand SGR-beleid vanaf 1-1-2000 nog 440 km groene verbindingen in de Randstad worden gerealiseerd, en nog 12.885 ha groengebieden binnen de Randstad en 2.320 ha groengebieden buiten de Randstad. Als nieuw beleid is tot 2020 extra een oppervlakte van 10.000 ha te realiseren groengebied rond steden opgenomen</p> <p>Op het niveau van de gemeenten worden de Landschapsbeleidsplannen omgevormd tot de Landschapsontwikkelingsplannen (regeling BOL).</p>
Beleidsvragen	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe het gebied te begrenzen waar de kwaliteitsimpuls landschap van kracht zal worden? - Hoe en door wie worden de maatregelen en acties per gebied uitgewerkt (gebiedsprogramma's en gebiedsprojecten)? - In welk opzicht en in welke mate zijn de voorgestelde beleidsmaatregelen en acties op tijdstip t uitgevoerd? - In hoeverre leiden de voorgestelde en uitgevoerde beleidsmaatregelen en acties tot het bereiken van de doel- en taakstellingen? - Wat zijn de kosten en het rendement van de maatregelen en acties (kosten/baten verhouding)? - Hoe tijdig bij te sturen?
Relatie met monitoring	<p>(Kleine) landschapselementen maken onderdeel uit van landschappen en bepalen mede de landschapskwaliteit. In de maatregelen sfeer richt het beleid zich op ondersteuning van het beheer en de aanleg van landschapselementen. Subsidiering van beheer vindt plaats via het Programma Beheer en via de Stichtingen Landschapsbeheer (centraal en provinciaal). De aanleg van landschapselementen betreft 38.400 ha bos- en landschapselementen buiten de EHS volgens bestaand beleid, waarvan nog te realiseren 33.050 ha vanaf 1-1-2000. Volgens nieuw beleid is in het bijzonder de groenblauwe dooradering van belang (40.000 ha te realiseren tot 2020).</p> <p>Daarnaast is er een duidelijke relatie met taakstelling 7, realisatie van vrijliggende wandel- en fietspaden en met de te realiseren groene verbindingen en groengebieden volgens het Programma Stedelijk Natuurlijk.</p> <p>Wat zou een monitoringsysteem kleine landschapselementen kunnen bieden:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 een landsdekkend of gebiedsgericht overzicht van landschapselementen (met nader te bepalen attributen) op basis waarvan (mede) beleidsdoelen zouden kunnen worden gespecificeerd per gebied of per

	<p>landschapstype (bijv. uitgedrukt in ha gebied met een gewenste dichtheid van landschapselement X op tijdstip T).</p> <p>2 de toename en afname van landschapselementen in gebied X over een bepaalde periode, en daarmee een databron voor de monitoring en evaluatie van het beleid, in het bijzonder over de groen-blauwe dooradering</p> <p>3 inzicht in de mate waarin de doelen zijn gerealiseerd, bijv. in de zin van gewenste dichtheid aan landschapselement x, binnen gebied y op tijdstip t.</p> <p>4 inzicht in (veranderingen in) de kwaliteit van landschapselementen, bijv. in de mate van degradatie en onderhoudstoestand, en daarmee een bron voor het beleid en de planning van het beheer.</p>
Landschapselementen	<p>Hoewel niet precies afgebakend gaat het bij de groenblauwe dooradering om het volgende stelsel van landschapselementen (zie ook pag. 34):</p> <ul style="list-style-type: none"> - lijnvormige groene landschapselementen als heggen, singels, hagen, houtwallen, bomenrijen; - watergangen met oevers, slootkanten - bermen van wegen, spoorwegen, dijken - kleine vlakvormige elementen als moerasjes, poelen, wielen, bosjes (kleiner dan 5 ha?) <p>Voorts lijkt een overzicht van (vrijliggende) wandel- en fietspaden van belang en van 'groene verbindingen' in de Randstad.</p>

Bron 2	Min. van LNV, 2001. Brochure “de kern van het landschap”
Doelen beleid	De brochure is een inbreng in de discussie over de kwaliteit van het landschap en hoe die verbeterd kan worden. In de brochure zijn per landschapstype de kernkwaliteiten benoemd die bepalend zijn voor de identiteit en verscheidenheid van het Nederlandse landschap. De brochure is te zien als een uitwerking van het begrip landschapskwaliteit volgens de Nota Landschap en Natuur voor mensen.
Maatregelen	maatregelen gericht op behoud en verbetering van de kernkwaliteiten van landschappen. Kernkwaliteiten hebben te maken met de volgende centrale begrippen: <ul style="list-style-type: none"> - beleving van het verleden - een levend watersysteem - variatie in openheid en beslotenheid - het groene karakter - de toegankelijkheid van het landschap
Beleidsvragen	1 hoe een selectief beleid te voeren waarbij het rijksbeleid zich richt op het verbeteren van de kernkwaliteiten van landschappen (8 landschapstypen volgens de Nota Landschap); formuleren en specificeren van beleidsdoelen per landschapstype gebaseerd op de kernkwaliteiten, 2 hoe geldmiddelen voor beheer en aanleg te verdelen gezien dit selectieve beleid gericht op kernkwaliteiten 3 hoe landschapsbeleid uit te dragen en draagvlak te vergroten
Relatie met monitoring	zie onder bron Natuur voor mensen, maar selectieve doelen voor elementen per landschapstype, kan betekenen een selectieve opname van landschapselementen per landschapstype. Dus eerder een gebiedsgerichte monitoring dan een landsdekkende monitoring.
Landschapselementen	kernkwaliteiten per landschapstype: <i>zeekleigebied:</i> patroon van dijken, bomen op oude dijken, openheid van het landschap, verkaveling (o.m. mozaiekverkaveling), kreekrestanten, forse erfbeplantingen, waterlopen, wegen, terpen en wierden <i>hoogveen en veenontginnings:</i> regelmatige eenheden, rechte ontginningswegen, grote eenheden natuur naast grote eenheden landbouw, systematische verkaveling, hiërarchie van waterlopen, open en regelmatig landschap, lijnvormige kanaaldorpen, grote contrasten, levend hoogveen <i>kustzone:</i> levende kust, dynamisch landschap, vrije uitzicht op de horizon, concentratie van menselijke activiteiten rond de randslagen, dicht patroon van waterlopen; duinen met dynamiek, natuurlijke begroeiing en waterhuishouding, vrijwel ontbreken van bebouwing; groene strandvlakte veelal open, vrijwel onbebouwd en vochtig; landschapsvormende processen in het Waddengebied <i>droogmakerijen en nieuwe polders:</i> ringvaarten en dijken, forse beplantingen rond boederijen in IJsselmeerpolders, rationele verkaveling, buitenplaatsen en herenboerderijen <i>zandgebied:</i> meanderende beken, kleine gras- en hooilanden, heidevelden, zandverstuivingen, bebossing, reliëf, houtwallen en singels, kleinschaligheid, essen en kampen, paden en zandwegen, <i>laagveengebied:</i> slagenlandschap, langgerekte percelen gescheiden door brede sloten met een hoog waterpeil, grote mate van openheid, karakteristieke verhouding land/water per gebied, koeien in de wei, slingerende kreekkruggen, typische linten van streekeigen boerderijen, contrast en zichtbaarheid van de open ruimte versus bebouwingsconcentraties, randen open ruimten hebben groen karakter, legakkers, petgaten en plassen, trilvenen <i>rivierengebied:</i> afwisseling uiterwaarden, oeverwallen en komgronden, oeverwallen met boomgaarden, eendenkooien, meanderende rivieren, natte en open karakter met extensief gebruikte graslanden en bosjes van de komgronden, steenfabrieken, natuurlijk reliëf o.m. in de uiterwaarden, uiterwaarden met oobossen, plassen, graslanden meestromende geulen, weinig bebouwing <i>heuvelland:</i> grote variatie op korte afstand, golvende plateaus doorsneden met dalen met beken en steile hellingen met bos, grasland en graften; weidse uitzichten op de plateaus, holle wegen, stromend water van beken en rivieren, kastelen en watermolens, bronnen, watermolens, natuurlijke loop van beken, hoogstamboomgaarden, het uitgebreide stelsel van heggen en voetpaden.

Bron 3	Min. van OCW, VROM en LNV, 1999. Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Bijlage: Gebieden. Den Haag.
Doelen beleid	<p>De hoofddoelstelling van de nota luidt: De cultuurhistorische identiteit wordt sterker richtinggevend voor de inrichting van de ruimte, en het rijksbeleid zal daarvoor goede voorwaarden scheppen. Deze hoofddoelstelling is vertaald in 6 doelen (pag. 79):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Het erkennen en herkenbaar houden van cultuurhistorische identiteit in zowel het stedelijke als landelijke gebied, als kwaliteit en uitgangspunt voor verdere ontwikkelingen. 2 Het versterken en benutten van de cultuurhistorische identiteit en de daarvoor bepalende kwaliteiten van de cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden van Nederland, de zgn. Belvedere-gebieden. 3 Het scheppen van voorwaarden ten behoeve van initiatieven van derden gericht op thematische versterking van de cultuurhistorie. 4 Het verspreiden en toegankelijk maken van de kennis over cultuurhistorie, alsmede het stimuleren van de kansen van cultuurhistorie als inspiratiebron voor de ruimtelijke inrichting en het ontwerp. 5 Het bevorderen van de samenwerking tussen burgers, organisaties en overheden. 6 Het verbeteren van de gebruiksmogelijkheden van het bestaande instrumentarium.
Maatregelen	<p>In de Bijlage wordt per Belvedere-gebied een beeld gegeven van maatregelen onder de noemers 'Inventarisatie van beleidskansen' en 'Voorgestelde beleidsstrategie'. Er zijn voor de tijdelijke subsidieregeling Belvedere een groot aantal projecten in uitvoering (zie publicatie: Belvedere: Nieuwe tradities; projecten 2000).</p>
Beleidsvragen	<p>De belangrijkste beleidsvragen lijken te zijn:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Hoe tot keuze te komen over uit te voeren acties en beleidsmaatregelen (waar, wanneer, wat?). 2 Worden de voorgestelde acties en projecten binnen de planning en het budget uitgevoerd? (prestatie monitoring). 3 In hoeverre leiden de uitgevoerde acties en projecten tot erkenning en herkenbaarheid van de cultuurhistorische kwaliteit in gebieden? 4 Welke kosten zijn hiermee gemoeid, en wat is het rendement van de gedane investeringen?
Relatie met monitoring	<p>Er zal in het kader van het Belvedere-beleid regelmatig monitoring (in aanvang eens per twee jaar) en evaluatie plaatsvinden, eerstens in 2002.</p>
Landschapselementen	<p>De Nota Belvedere geeft een Cultuurhistorische waardenkaart van Nederland, een Cultuurhistorische stapelkaart, een Basiskaart archeologische waarden, Basiskaart historisch-bouwkundige en stedenbouwkundige waarden, Basiskaart historisch-geografische waarden. De Bijlage geeft een kaart en beschrijving van 70 Belvedere-gebieden. De gebieden zijn ondermeer beschreven naar hun karakteristiek en fysieke dragers. In de fysieke dragers zijn ook de karakteristieke landschapselementen per gebied opgenomen. De beschrijving komt deels overeen met de beschrijving in de brochure 'De kern van het landschap', maar is veel uitgebreider en beter wetenschappelijk verantwoord. Echter het is een selectieve beschrijving van 70 Belvedere-gebieden. Naast typerende verkaveling en groene landschapselementen, worden ook veel 'rode' elementen genoemd (typerende dorpen, kastelen, molens, boerderijen, landgoederen etc.).</p> <p>Er is een apart GIS-bestand in opbouw van de belangrijke cultuurhistorische elementen en patronen van de Belvedere-gebieden. Het bestand geeft een selectie van typerende elementen per gebied.</p>

Bron 4	Min. van VROM, 2000. Ruimte maken, ruimte delen. Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020. Den Haag.
Doelen beleid	<p>Het ruimtelijk beleid is er allereerst op gericht om de ruimtelijke kwaliteiten nu en in de toekomst te behouden en te versterken. De ruimtelijke hoofdstructuur is de integrale verbeelding van de ruimtelijke kwaliteiten van Nederland op nationale schaal, mede vanuit Noordwest-Europees perspectief.</p> <p>Er worden zeven criteria voor ruimtelijke kwaliteit genoemd: ruimtelijke diversiteit, economische en maatschappelijke functionaliteit, culturele diversiteit, sociale rechtvaardigheid, duurzaamheid, aantrekkelijkheid, menselijke maat (pag. 23, Samenvatting Ruimte maken, ruimte delen).</p> <p>Het is de uitdaging voor de ruimtelijke ordening om de ruimtebehoeften zodanig af te wegen, de functies zodanig te ordenen, de toekomstige inrichting zodanig te regisseren dat ook in de toekomst een interessant landschap met een eigen identiteit zal bestaan. Belangrijk is de identiteit en diversiteit van het Nederlandse landschap te beschermen en (opnieuw) te ontwikkelen. Dat betekent dat contrasten tussen stad en land, stille en drukke gebieden, open en besloten gebieden moeten worden behouden en versterkt. De identiteit en de diversiteit van het Nederlandse landschap zal beschermd worden tegen vervlakking, versnippering, uniformering en verrommeling. (pag. 164).</p> <p>Kaart 22 geeft de kaart over de Kwaliteit van natuur en landschap. Op deze kaart zijn zoekgebieden groene contouren, nader te begrenzen Nationale Landschappen, selectie van Belvedere-gebieden, zeer open gebieden, zeer besloten gebieden weergegeven.</p>
Maatregelen	<p>Er wordt gekozen voor een ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie die in deel 3 van de VijNo verder wordt uitgewerkt. De ontwikkelingen en maatregelen zullen worden gedifferentieerd binnen de rode contourgebieden, de groene contourgebieden en de balansgebieden, en voorts in Nationale en Provinciale Landschappen.</p> <p>Veel beleid en maatregelen, voorgesteld in de Nota Natuur voor Mensen, is zonder meer overgenomen in de VijNo, waaronder het beleid voor de groenblauwe dooradering.</p>
Beleidsvragen	<p>1 Hoe is het gesteld met de ruimtelijke kwaliteit in Nederland, met als onderdeel de identiteit en kwaliteit van landschappen?</p> <p>2 Hoe ontwikkelt de ruimtelijke kwaliteit en landschapskwaliteit zich?</p> <p>3 Hoe criteria als ruimtelijke diversiteit, culturele diversiteit, duurzaamheid, schoonheid/ aantrekkelijkheid in te vullen?</p> <p>4 Zijn de gesignaleerde ontwikkelingen in kwaliteit in de verschillende beleidsgebieden verschillend?</p> <p>5 Hoe de gesignaleerde ontwikkelingen te beoordelen en wat er beleidsmatig aan te doen?</p>
Relatie met monitoring	<p>De monitoring en evaluatie wordt jaarlijks uitgevoerd en neergelegd in de Balans Ruimtelijke Kwaliteit (zie volgende bron).</p> <p>Monitoring van kleine landschapselementen kan meer inzicht geven in veranderingen in de identiteit van het landschap en ook aan vervlakking, versnippering, uniformering en verrommeling. Landschapselementen kunnen benut worden voor invulling van de criteria, zoals diversiteit, openheid, schoonheid/aantrekkelijkheid.</p>
Landschapselementen	<p>De VijNo spreekt zich niet uit op het niveau van landschapselementen. Het gaat om die landschapselementen die in belangrijke mate de identiteit en diversiteit van de Nederlandse landschappen bepalen.</p>

Bron 5	Min. van VROM, 2000. Balans Ruimtelijke Kwaliteit 2000. Den Haag
Doelen beleid	<p>Doel in de Balans is om een antwoord te geven op de vraag: Hoe is het gesteld met de ruimtelijke kwaliteit in Nederland. Dat gebeurt aan de hand van zeven criteria voor ruimtelijke kwaliteit, die ook in de VijNo zijn genoemd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ruimtelijke diversiteit - ruimtelijk-economische functionaliteit - culturele diversiteit - sociale rechtvaardigheid - duurzaamheid - schoonheid/aantrekkelijkheid - menselijke maat
Maatregelen	De Balans geeft een jaarlijkse monitoring en evaluatie van het ruimtelijk beleid. Onduidelijk is of en hoe op grond van de Balans maatregelen worden genomen en een bijsturing van het ruimtelijk beleid plaatsvindt.
Beleidsvragen	<p>De centrale beleidsvragen zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - hoe is het gesteld met de ruimtelijke kwaliteit en hoe ontwikkelt deze zich in Nederland? - hoe op grond van de bevindingen te sturen en bij te sturen in het beleid?
Relatie met monitoring	Monitoringgegevens over landschapselementen kan informatie aanleveren over bijv. ruimtelijke diversiteit, culturele diversiteit, schoonheid en menselijke maat. Landschapselementen geven in combinatie met andere gegevens een beeld van de ontwikkeling van landschappen, op het niveau van elementen (bijv. dempen van sloten) en op het niveau van aggregaties (bijv. veranderingen in openheid).
Landschapselementen	De Balans gaat niet tot het niveau van landschapselementen, maar om meer geaggregeerde gegevens tot op bijvoorbeeld gemeente-niveau.

Bron	6	Min. van LNV, 2000. Voedsel en Groen. Het Nederlandse agro-foodcomplex in perspectief. Den Haag
Doelen beleid		Het Kabinet heeft een ontwikkeling richting 2010 voor ogen van een duurzaam werkend, op eigen kracht internationaal concurrerend agro-foodcomplex, dat midden in de samenleving staat en toonaangevend is binnen Europa (pag. 9). Een kernwoord is 'maatschappelijk verantwoord ondernemen'. Hierbinnen gaat het om de vertrouwensrelatie tussen agro-bedrijfsleven en samenleving met de volgende kerndimensies: 1 product: de veiligheid van levensmiddelen; 2 productiewijze: de wijze waarop het voedsel en andere agrarische producten worden geproduceerd; 3 productie-omgeving: de bijdrage die de land- en tuinbouw levert aan de kwaliteit van het landschap (pag. 16).
Maatregelen		De verantwoordelijkheid voor een zekere basiskwaliteit van het landschap en de (agro)biodiversiteit ligt in de eerste plaats bij de grondgebruikers. Zij moeten 'landschappelijk verantwoord' ondernemen. De maatschappelijke eisen op bijvoorbeeld het gebied van landschapskwaliteit, natuurwaarden en goed waterbeheer zullen in 2010 zijn vertaald in zogeheten codes voor 'goede landbouwpraktijk' (GLP). Waar de samenleving wensen heeft die verder gaan dan de goede landbouwpraktijk en er geen markt blijkt voor financiering van deze wensen, zal de overheid publieke middelen inzetten om deze doelen te bereiken (pag. 21: de landbouw als beheerder van landschap, ruimte en natuur). Het kabinet komt met een plan van aanpak om de Europese inkomenssteun door toepassing van cross compliance en modulatie sterker te binden aan kwaliteitsverbetering op het gebied van milieu, natuur en landschap (pag. 22).
Beleidsvragen		1 Welk Nederlands beleidsstandpunt en uitvoering te ontwikkelen over natuur- en landschapsbeheer door boeren, mede in relatie tot EU-beleid over cross compliance en modulatie? 2 Wat te verstaan onder 'een goede landbouwpraktijk'? 3 Welke en hoeveel landschapselementen komen waar voor in Nederland, die beheerd zouden kunnen worden door boeren (en door anderen)? 4 Wat zijn de jaarlijkse kosten van landschapsbeheer door boeren (en door anderen)? 5 Via welke instrumenten het beheer van landschapselementen te sturen en te realiseren (Programma Beheer e.d.)?
Relatie met monitoring		Voor landschapsbeheer door boeren is inzicht nodig in: - de locatie en hoeveelheden landschapselementen die voorkomen binnen landbouwbedrijven; - de mate waarin boeren een bijdrage willen/kunnen leveren aan landschapsbeheer; - de onderhoudstoestand en beheersbehoefte van landschapselementen; - de kosten van landschapsbeheer door boeren (en anderen) en in de verdeling van het rijksbudget bijv. over de provincies. Registratie van de landschapselementen zou per landbouwbedrijf ook kunnen worden geregeld via de Basisregistratie Percelen (BRP).
Landschapskenmerken		Landschapsbeheer kan passief of actief zijn. Passief betekent bescherming en het niet uitvoeren van werkzaamheden (bijv. niet uitvoeren van egalisaties). Actief betekent het uitvoeren van concrete beheerswerkzaamheden aan elementen als sloten, slootkanten, heggen, houtwallen, bomenrijen, dijken, bosjes, vrijstaande bomen en boomgroepen, erven.

Bron	7 Min. van LNV en VROM, 2001. Structuurschema Groene Ruimte 2. Samenwerken aan groen Nederland. Den Haag
Doelen beleid	<p>Het beleid is gericht op een kwalitatief hoogwaardig landelijk gebied voor iedereen en steunt op drie pijlers (pag. 137):</p> <ul style="list-style-type: none"> - het beschermen van bestaande kwaliteiten door het trekken van de rode en groene contouren; - het investeren in functies en gebieden, zoals de Nationale en Provinciale landschappen; - het toevoegen van nieuwe kwaliteiten in combinatie met economische ontwikkelingen door de toepassing van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie. <p>De ambities voor het landelijk gebied op de langere termijn worden als volgt gegroepeerd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - beleving van de groene ruimte - water voor een vitaal landelijk gebied; - landbouw naar een duurzaam perspectief; - natuur – investeren in kwaliteit; - integrale aanpak gebieden; - versterking van de uitvoering; - beheer van het landelijk gebied via groene diensten. <p>In hoofdlijnen zijn de speerpunten van beleid voor de komende 15 jaar (pag. 15):</p> <ul style="list-style-type: none"> - weren van ongewenste ontwikkelingen via rode en groene contouren, investeren in Provinciale en Nationale landschappen en toepassing van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie; - een impuls aan de realisering en kwaliteitsverbetering van het groen in en om de stad; - verbetering van de openbare toegankelijkheid van het landelijk gebied; - bieden van meer ruimte aan water en verbeteren van de waterkwaliteit, onder meer door kansen voor functiecombinaties te benutten; - versterking van de rol van de grondgebonden landbouw als beheerder van het landelijk gebied; - aanwijzing van locaties voor gebundelde vestiging van niet grondgebonden landbouw; - verbetering van de ruimtelijke samenhang van de Ecologische hoofdstructuur; - vermindering van de milieubelasting in en rond de EHS; - de inzet van extra maatregelen en prioritering van middelen in gebieden waar sprake is van bijzondere landschapswaarden en gebieden met een grote achterstandssituatie mbt economie, ecologie of beleving of waar sprake is van een ingrijpende nieuwe inrichtingsopgave; - versterking van de uitvoering van bestaande en nieuwe beleidsopgaven; - introductie van een systeem van groene diensten voor water, natuur en landschap. <p>Voor 'landschap' wordt vrij uitgebreid ingegaan op de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie (par. 2.2) en veel minder op de kwaliteitsimpuls landschap/groen-blauwe dooradering.</p> <p>Hoofddoel van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie is om het landelijk gebied aantrekkelijk te maken voor iedereen. Dit betekent: behoud en ontwikkeling van identiteit, verscheidenheid en beleving van het landschap en het landschap voldoende functioneel inrichten voor de gebruiksfuncties in het landelijk gebied (pag. 25). Het streven naar zo'n functioneel en mooi landelijk gebied is samengevat in acht kernkwaliteiten (gedifferentieerd per landschapstype):</p> <ul style="list-style-type: none"> - identiteit en verscheidenheid van de negen verschillende landschapstypen; - rust, ruimte, stilte en donkerte; - toegankelijkheid en bereikbaarheid van het landelijk gebied; - herkenning van verleden en vernieuwing in het landschap; - een vitaal en herkenbaar watersysteem; - ruimtelijke diversiteit; - het groene karakter van het landelijk gebied; - efficiënt gebruik van het landschap. <p>Bestaande beleidstaakstellingen en taakstellingen 2003-2018 (in ha) zijn te vinden op pag. 134.</p>
Maatregelen	<p>De maatregelen voor 'landschap' lijken zich toe te spitsen op:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bescherming van landschappelijk waardevolle elementen binnen de groene contouren; - gebiedsgericht beleid met enerzijds gebieden die landschappelijk waardevol zijn en die omwille van kwaliteit en samenhang een impuls van het Rijk vragen (Nationale en Provinciale landschappen en de Regionale parken in de stedelijke netwerken); - gebiedsgericht beleid met anderzijds de achterstandsgebieden (reconstructiegebieden, de Veenkoloniën en het Westland); - het groen in en om de stad; - maatregelen in het kader van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie; - vergroten van de recreatieve toegankelijkheid van de groene ruimte; toegankelijk maken van lijnvormige elementen (dijken, oevers, houtwallen) voor wandelen en fietsen; - maatregelen in het kader van de kwaliteitsimpuls landschap (1^e tranche verwerving 4700 ha, inrichting 18.900 ha)(pag. 134); - de uitvoering van de zgn. groene diensten voor water, natuur en landschap.

	In het SGR2 (deel 1) zijn de doelen en maatregelen nog weinig uitgewerkt. Het ziet er naar uit dat bij de uitvoering van het beleid veel zal lopen volgens het Sturingsmodel voor het landelijk gebied, met bestuursovereenkomst, provinciaal uitvoeringsprogramma en uitvoeringscontract, en gebiedsprogramma's.
Beleidsvragen	<p>1 Hoe en waar een aantrekkelijke en functionele groenblauwe ruimte te realiseren? (algemene en gebiedsgerichte invulling);</p> <p>2 Hoe te sturen (op inhoud en proces) voor het versterken van identiteit en kwaliteit van landschappen; hoe gebieden voor de kwaliteitsimpuls landschap te begrenzen?</p> <p>3 Worden de beleidsacties en maatregelen uitgevoerd en wat zijn daarvan de baten (voor de verschillende begrotingsposten)(VBTB-monitoring)?</p> <p>4 Wat zijn de effecten van de beleidsacties en maatregelen op de gestelde doelen? Is het goed besteed geld?</p> <p>5 Hoe bij te sturen?</p>
Relatie met monitoring	<p>Bij de evaluatie van het beleid gaat het om het waarderen van beleidsprestaties, processen en effecten in relatie tot de beleidsdoelstellingen (pag. 131).</p> <p>Een monitoringsysteem kleine landschapselementen speelt vooral een rol bij de effectenmonitoring in het gebiedsgerichte beleid in het bijzonder de uitvoering van de Kwaliteitsimpuls Landschap.</p> <p>Een belangrijke ontwikkeling is de implementatie van Van Beleidbegroting Tot Beleidsverantwoording (VBTB). Hier staat het verband tussen beleid, prestaties en geld centraal. Het belangrijkste doel is het vergroten van de informatiewaarde en toegankelijkheid voor de Tweede Kamer. Vertaald naar de begroting betekent dit dat de artikelen in de begroting ingedeeld zijn naar beleidsdoelen, vindt een nadere uitwerking plaats in de vorm van operationele doelen en worden de instrumenten in beeld gebracht die bijdragen aan het bereiken van de (operationele) doelen.</p> <p>In SGR 1 stond de kwaliteit van de groene ruimte centraal. In vervolg op SGR 1 is het Monitoringsysteem Kwaliteit Groene Ruimte (MKGR) ontwikkeld. Het is nog onduidelijk welke positie en rol monitoring en speciaal MKGR krijgt in het kader van SGR 2. SGR2 stelt dat bezien zal worden of het MKGR kan worden omgevormd naar een meer evaluerend systeem.... De te monitoren indicatoren zullen, meer dan nu het geval is, worden gerelateerd aan de beleidsdoelen uit het SGR2 (pag. 132).</p>
Landschapskenmerken	Het SGR 2 spreekt zich niet uit op het niveau van landschapselementen.

Bron	8 Provincie Drenthe, 1998. Nota Landschap. Assen
Doelen beleid	<p>De nota over het landschap vormt een uitwerking van de beleidsuitgangspunten van het Streekplan. De nota is als bouwsteen gebruikt bij de opstelling van het nieuwe Provinciaal Omgevingsplan. De provincie wil het sluipende proces van geleidelijke achteruitgang van de kwaliteit van het landschap tegengaan door behoud en herstel van bestaande en ontwikkeling van nieuwe kwaliteiten en rijkdommen van het landschap (pag. 54). De provincie richt zich daarbij op het instandhouden en versterken van het landschap als economisch, ecologisch en cultureel kapitaal. Dat wil zeggen dat ze streeft naar een Drents landschap waarin verscheidenheid in landschappen en –onderdelen zich blijvend manifesteert.</p> <p>Landschapsbeleid wordt gezien als stimuleringsbeleid en neergelegd op een beleidskaart (pag. 55) met de volgende legenda:</p> <ul style="list-style-type: none"> - landschappelijke basiskwaliteit - gebied met accent op behoud en herstel van bestaande landschapskwaliteit - gebied met in kleine eenheden afwisselend accent op behoud en herstel van bestaande en ontwikkeling van nieuwe landschapskwaliteit - gebied met accent op ontwikkeling van nieuwe landschapskwaliteit - gebieden met accent op ontwikkeling van nieuwe stadslandschappen.
Maatregelen	<p>Er is een staalkaart gemaakt. De staalkaart schildert per landschapstype concrete oplossingsrichtingen, randvoorwaarden en aandachtspunten voor de inrichting en vormgeving van het landschap. Dat gaat deels tot het niveau van de aanleg en het beheer van landschapselementen.</p> <p>Er is een uitvoeringsprogramma of actieprogramma 1997-2002 opgesteld. De provincie zal vanuit haar functie als regisseur een stimuleringsbeleid voor landschapsbehoud, -herstel en –ontwikkeling voeren. Ze concentreert zich daarbij op drie hoofdtaken:</p> <p>A Coördineren, afstemmen en programmeren van het landschapsbeleid in de provincie.</p> <ul style="list-style-type: none"> A1 gebiedenbeleid inzetten als middel voor gerichte uitvoering van het landschapsbeleid A2 zorgdragen voor afstemming tussen betrokken partijen A3 gerichte inzet van instrumenten voor aankoop, inrichting en beheer A4 zorgdragen voor/bemiddelen bij inzet van (overige) middelen <p>B Actief uitdragen, bewaken en uitwerken van het landschapsbeleid, zowel intern als extern.</p> <ul style="list-style-type: none"> B1 landschapsdoelen actief inbrengen in ander (inter)provinciaal beleid B2 landschapsdoelen bewaken in eigen producten en producten van derden B3 beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering bij gemeenten stimuleren B4 beleidsmonitoring B5 initiëren van uitwerkingsprojecten en voorbeeldplannen <p>C Draagvlak en deskundigheid versterken.</p> <ul style="list-style-type: none"> C1 een stevig draagvlak voor een gezond landschap C2 landschapskwaliteit vraagt om deskundigheid C3 landschapsarchitectuur bevorderen. <p>In bijlage 3 wordt een overzicht gegeven van instrumenten voor uitvoering. Verschillende regelingen zijn gericht op behoud en herstel van landschapswaarden, de aanleg en het beheer van landschapselementen, het opstellen van landschapsplannen e.d.</p>
Beleidsvragen	<p>Er worden vijf groepen actuele vraagstukken en problemen benoemd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - verstedelijking - teloorgang en verschrompeling van de dorpen - de etalage: gezien en gezien worden van bedrijven(terreinen) - landbouw en natuur: koekverdelen of landjepik - natuur versus cultuur: hoe woester hoe beter en hoe ouder hoe mooier. <p>Voor deze vraagstukken worden in de nota oplossingsrichtingen en concrete acties gepresenteerd.</p> <p>De Nota geeft antwoord op de volgende beleidsvragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Welke landschapskwaliteiten en welke problemen komen waar voor? - Welke doelen en maatregelen te formuleren voor landschapsbeleid, gedifferentieerd naar gebieden/landschapstypen? - Hoe doelen en maatregelen te realiseren en wat is de rol van de verschillende participanten hierbij? - Hoe realisatie van beleid te monitoren en te evalueren en evt. bij te stellen?
Relatie met monitoring	<p>Eén van de acties is het opzetten van een provinciaal meetnet landschap en het uitvoeren van beleidsmonitoring landschap. Van belang wordt geacht dat een op te zetten provinciaal meetnet landschap goed aansluit op het landelijke Meetnet Landschap.</p>
Landschapskenmerken	<p>In de Nota vindt een beschrijving en waardering plaats naar de mate van gaafheid (3 klassen) van landschappen in Drenthe. Er worden 6 landschapstypen onderscheiden. Bij de typering van de landschapstypen en bij de staalkaart worden verschillende landschapselementen genoemd. Aard, voorkomen en samenhang/ordening van landschapselementen bepalen in hoge mate de identiteit van de landschappen.</p>

Bron	9	Provincie Noord-Holland, 2001. Programma Natuur en Landschap 2001. + Landschapskatern Noord-Holland. Haarlem.
Doelen beleid		<p>De hoofddoelstelling van het beleid is: Het behouden en/of bevorderen van de landschappelijke verscheidenheid en samenhang in Noord-Holland, zoals die op de verschillende schaalniveaus zijn te onderscheiden. De kwaliteit van het landschap in Noord-Holland wordt gevormd door: 1 contrasten (landelijk tegenover stedelijk; verschil in landschapstypen op korte afstand; kleinschalig-grootschalig; open-dicht;) 2 continuïteit (waterlopen, dijkenstructuur, de kust); 3 identiteit (elke landschapstype heeft een eigen geschiedenis, kent een eigen patroon van bebouwing, beplanting en verkaveling) ; er worden 12 landschapstypen onderscheiden.</p> <p>De 12 landschapstypen zijn beschreven aan de hand van fysieke kenmerken, gebruiksmogelijkheden en de ordeningsprincipes. Per landschapstype zijn de ordeningsprincipes in beeld gebracht. Deze principes vormen de basis voor de huidige landschapskwaliteit en zijn richtingsgevend voor de inpassing van nieuwe ontwikkelingen.</p>
Maatregelen		<p>In de Landschapskatern wordt per landschapstype de gewenste strategie en ontwikkelingsrichting beschreven. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen drie strategieën: behoud en versterking, aanpassing en vernieuwing. De Provincie beschikt over een scala van instrumenten. Ze zijn gericht op ontwikkeling, beheer en/of veiligstelling. Daarnaast zijn er instrumenten om het beleid te verankeren en bij te stellen: communicatie en educatie, evaluatie en monitoring.</p> <p>In het Programma Natuur en Landschap worden jaarlijks de te realiseren prestaties op het gebied van het landschap aangegeven met de daarbij horende budgetten.</p>
Beleidsvragen		<p>Het beleid is sterk uitvoeringsgericht. Er zijn prestaties geformuleerd onder hoofdstukken van ontwikkeling, beheer en veiligstelling. Het beleid heeft vooral behoefte aan die informatie die de uitvoering van het beleid ondersteunt. Veel ontwikkelingsgericht werk heeft te maken met de PEHS, ecologische verbindingzones, soortenbeleid. Prestaties onder 'Ontwikkeling Landschap' hebben betrekking op uitbrengen landschapskatern, bijdrage leveren aan diverse uitvoeringsprojecten, bijdragen aan taakstelling op het vlak van de windenergie.</p> <p>Onder landschapsbeheer richten de prestaties zich met name op verzelfstandiging Stichting Landschapsbeheer, subsidieregeling landschapselementen, iepziektebestrijding, Programma Beheer.</p>
Relatie met monitoring		<p>Er wordt in het uitvoeringsprogramma een hoofdstuk gewijd aan evaluatie en monitoring. In ontwikkeling is een Monitor natuur en landschap, zowel een prestatie-monitor als een effectmonitor. Hiermee wil de Provincie de voortgang van de belangrijkste onderdelen van het provinciale natuur- en landschapsbeleid op niet al te ingewikkelde wijze in beeld brengen.</p>
Landschapskenmerken		<p>In de Landschapskatern worden de 12 landschapstypen beschreven en daarmee ook de landschapselementen die per type van belang worden geacht. In Noord-Holland spelen de verschillende typen waterelementen, oevers, dijken, kusten e.d. een belangrijke rol, naast uiteraard de sterke verstedelijking.</p>

Bron	10	Bosch en Slabbers, 1995. Landschapsbeleidsplan Gemeente Borssele voor de periode 1995-2005. Den Haag.
Doelen beleid		<p>Het beleidsplan van de gemeente Borssele vormt een beleidsinstrument waarin de gemeente haar wensen met betrekking tot de ontwikkeling van het landschap formuleert. Enerzijds vormt het plan een toetsingskader (zonder directe juridische dwangmiddelen) voor plannen van derden, anderzijds beoogt de gemeente zelf actief uit te voeren (als het gemeentelijke eigendommen betreft) of in overleg met andere instanties (particulieren, terreinbeheerders, vrijwilligers) uitvoering te bevorderen.</p> <p>Het landschapsbeleidsplan bevat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - een inventarisatie van het vigerend beleid en van de landschapsopbouw; - een analyse (abiotisch systeem, beplantingsopbouw, natuurwaarden, landschapskarakteristiek per deelgebied, eigendomssituatie, ontwikkelingen in andere sectoren); - een landschapsvisie; - een beheersvisie; - maatregelen en realisering. <p>Doelstelling van het plan is het ontwikkelen van een hoogwaardig landschap.</p>
Maatregelen		<p>In het plan is het cascoconcept gehanteerd, huidig en gewenst. De waardering, doelen en gewenste ontwikkelingen worden gerelateerd aan de vier deelgebieden/landschapstypen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de poel, - kleinschalige polders, - herverkavelde oudlandgebieden, - grootschalige polders aan de westkant van de gemeente. <p>De beheersvisie sluit aan op het huidige landschap en de landschapsvisie. In de beheersvisie wordt per landschapselement een overzicht gegeven van het gewenste beheer en beheersintensiteit. Per element is hiervoor inzicht nodig in de opbouw/samenstelling van de elementen.</p> <p>Er is een apart hoofdstuk opgenomen over maatregelen en realisering. De maatregelen worden onderscheiden naar maatregelen gekoppeld aan de ecologische hoofdstructuur, aan het dijkenpatroon, aan de erven, en achterstallig onderhoud.</p> <p>Voor de uitvoering zijn projecten geformuleerd met per project de financieringsmogelijkheden.</p>
Beleidsvragen		<p>Het LBP komt voort uit de vraag van de gemeente om een beleidsinstrument te hebben voor de ontwikkeling van het landschap. Concrete vraag is om actief beleid te voeren, met planning en inzicht in de kosten van aanleg en beheer van landschapselementen. Tevens vraag om activiteiten van derden te toetsen.</p>
Relatie met monitoring		<p>Er is een vrij directe relatie met de ontwikkeling van een monitoringsysteem kleine landschapselementen. De inventarisaties gepleegd voor het LBP vormen materiaal voor een dergelijk systeem.</p>
Landschapskenmerken		<p>De inventarisatie van elementen richtte zich vooral op:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bloemdijken; - opgaande beplantingen (bos, bomenrijen, bomenrij met struweel, knotbomen, heggen, struweel, hoogstamboomgaarden, dijkbeplantingen, erfbeplantingen); - veedrinkpoelen. <p>De opgaande beplantingen zijn op kaart en in staten neergelegd. Aan elk van de beplantingsvormen is een kwaliteitscodering (goed, matig, slecht) en een leeftijdscategorie toegevoegd. De leeftijdscategorie moet per beplantingsvorm verschillend worden geïnterpreteerd. Bij het kwaliteitsoordeel is gelet op toekomstverwachting en onderhoudstoestand/vitaliteit.</p> <p>In de beheersvisie wordt het gewenste beheer uitgewerkt per landschapselement. Voor de gemeente Borssele gaat het om de volgende landschapselementen in de beheersvisie: dijken (incl. beplantingen), welen, kreekrestanten, inlagen en karrevelden, heggengebieden, erven, kleine landschapselementen, wegbeplantingen, holbollige weilanden, grensbomen, vliedbergen. Deze beheersgroepen zijn nader onderscheiden in typen, bijv. kleine landschapselementen in: meidoornhagen, veedrinkpoelen, heggen, knotbomen jong, knotbomen oud, solitaire bomen jong, solitaire bomen oud, singel of struweelbeplantingen, bosjes.</p>

Bron	11	Arcadis, 2001. Landschapsbeleidsplan Ermelo. Arnhem
Doelen beleid	<p>In het rapport wordt landschap omschreven als het waarneembare deel en de niet waarneembare component dat wordt bepaald door de onderlinge samenhang en wederzijdse beïnvloeding van abiotische, biotische en antropogene processen (triplex-model).</p> <p>Het doel van het landschapsbeleidsplan is:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Sturing geven aan een integraal landschapsbeleid in overeenstemming met de belangen van grondeigenaren en grondgebruikers. 2 Initiatief nemen voor behoud, herstel of versterken van landschap en natuur- en cultuurhistorische waarden. 3 Toetsingskader voor het gemeentelijk handelen bij het uitvoeren van ontwikkelingen en werkzaamheden die raakvlakken hebben met landschap en natuur. 4 Leidraad voor de gemeente Ermelo m.b.t. diverse activiteiten in het landschap (kapverordeningen, aanleg en beheer landschapselementen). 5 In samenhang met het bestemmingsplan buitengebieden onderbouwen en ondersteunen van het gemeentelijk beleid m.b.t. regelingen waarvoor andere overheidsorganen primair verantwoordelijk zijn, zoals bijv. ruilverkavelingen, onderhoudsplannen waterschap, recreatie etc. <p>Het Landschapsbeleidsplan schept een kader voor initiatieven en maatregelen die gericht zijn op behoud en verbetering van de kwaliteit van het Ermelose landschap (cultuurhistorische, aardkundige, ecologische en landschappelijke waarden).</p> <p>Het plan geeft een beschrijving van het plangebied (abiotische, biotische en antropogene factoren) en van bestaand beleid (europees, rijk, provincies, regionale plannen, lokaal).</p> <p>Er wordt een analyse uitgevoerd (kwaliteit, identiteit, knelpunten en bedreigingen, kansen en mogelijkheden) hetgeen uitmondt in een landschapsvisie.</p>	
Maatregelen	<p>In de landschapsvisie wordt de landschappelijke hoofdstructuur geschetst met drie parallelle zones: de Randmeerzone, het bosgebied en de agrarische enclave. Maatregelen differentiëren naar deze drie zones. Per zone wordt een landschappelijk streefbeeld gegeven en beheersdoelen. Hoofdstuk 7 gaat over de maatregelen (uitgebreide tabel en kaart): algemene maatregelen, maatregelen m.b.t. aardkundige waarden, archeologische waarden, hist. geografische waarden, natuurwaarden, landschapswaarden.</p>	
Beleidsvragen	<p>De vragen komen direct voort uit de wens van de gemeente om een plan te hebben dat richting geeft aan initiatieven en maatregelen op het gebied van landschap, natuur en cultuurhistorie. Het vormt tevens een ondersteuning in het beschikbaar krijgen van financiële middelen om deze ontwikkelingen te bekostigen. Het LBP is daarmee een ondersteuning voor de beleidsontwikkeling binnen de gemeente en voldoet aan de vragen vanuit de samenleving (pag. 4).</p>	
Relatie met monitoring	<p>Er is een vrij directe relatie van het landschapsbeleidsplan, de landschapselementen die daarin genoemd worden, en een Atlas kleine landschapselementen.</p>	
Landschapkenmerken	<p>Het plan bevat geen inventarisatie van landschapselementen. Er worden wel allerlei maatregelen genoemd over aanleg en beheer van elementen. Op de kaart 'Maatregelenplan' worden maatregelen aangegeven m.b.t. houtwallen, houtsingels, hakhoutsingels, heggen, bomenrijen, laanbeplanting, beekloop.</p>	

Bron	12 Nieuwland, 2000. Landschapsbeleidsplan Skarsterlân. Wageningen
Doelen beleid	<p>Doel van het landschapsbeleidsplan is het actualiseren van het landschapsbeleid op basis van onderzoek en inventarisatie (landschap, cultuurhistorie, dorpen), resulterend in eigentijdse landschapsvisie die de kwaliteit van het landschap binnen de toekomstige ontwikkelingen kan waarborgen. Vanuit de landschapsvisie wordt een beheersvisie voorgesteld welke leidraad is voor het landschapsbeheer van de geïnventariseerde landschappelijke en cultuurhistorische elementen en toetsing van ruimtelijk beleid. Het nieuwe Landschapsbeleidsplan bestrijkt een periode van 10 jaar.</p> <p>De landschapsstructuur wordt gekarakteriseerd door de cultuurhistorische landschapstypen zandgebied, merengebied en veenpoldergebied. De samenhang tussen deze gebieden wordt bepaald door de balans tussen water en land en de daarvan afgeleide natuurwaarden. De bouwstenen of structuurdragers van elk landschapstype worden bepaald door de kenmerkende landschapselementen.</p> <p>Zie uitvoerige beschrijving van de landschapstypen met kenmerken, knelpunten en kansen.</p>
Maatregelen	<p>Het beleid op rijk en provinciaal niveau wordt geschetst evenals het vigerende beleid van de gemeente. Er wordt een landschapsvisie ontwikkeld opgebouwd uit twee schaalniveau's: de landschapsstructuur en de landschapstypen (hoofdstuk 3).</p> <p>Hoofdstuk 4 geeft de realisatie: planvorming en inhoudelijke afstemming, handhaving en bescherming landschapselementen, samenwerking betrokkenen in het landschapsbeheer, scheppen van draagvlak, vrijwilligers in het landschapsbeheer, regelgeving en subsidies. De werkzaamheden en concrete maatregelen zijn in projecten georganiseerd.</p> <p>Er is een kaart over maatregelen opgenomen. Uitvoeringsprogramma met globale kosten Nfl. 2.120.000,-- (overigens met heel veel PM's).</p>
Beleidsvragen	<p>De vragen komen voort uit het voeren van een landschapsbeleid op gemeentelijk niveau. Kennis is nodig van landschappen op verschillende schaalniveau's: structuur, landschapstypen en landschapselementen. Inventarisatie van landschapselementen is er op gericht om plan voor aanleg en beheer van landschapselementen te kunnen ontwikkelen (plan incl. fasering en kosten, wie waarvoor verantwoordelijk is).</p>
Relatie met monitoring	<p>In het plan is niet opgenomen een monitoring, die de voortgang, prestatie en effecten van het beleid volgt. Het landschapsbeleidsplan en de behoefte aan informatie daarvoor, heeft nauwe relaties met de evt. ontwikkeling van een Atlas of monitoringsysteem kleine landschapselementen. Het geeft al een duidelijke selectie van te beschouwen elementen en van op te nemen attributen, tevens van de gebruiksmogelijkheden.</p>
Landschapskenmerken	<p>In het plan is een achtergrondrapport opgenomen over 'Inventarisatie landschapselementen', als volgt ingedeeld:</p> <p>puntelementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - solitaire, boomgroepen - water (poelen) <p>lijnelementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bomenrij, opgaande bomen - beplanting bestaande uit bomen en struiken - hakhoutsingel, struweel - elzenrij - knotbomen - haag (meidoornhaag) <p>vlakelementen</p> <ul style="list-style-type: none"> - natuurterreinen en natuurgebieden - bos - hakhout, vriend - broekbos - boomgaard (hoogstam) - samengestelde beplanting op erven - boomweide - overige terreinen (met bijzondere bestemming). <p>overige elementen</p> <ul style="list-style-type: none"> - bermen en slootkanten - campings en recreatieterreinen <p>De attributen hebben vooral betrekking op: nummer, landschapstype, elementtype, categorie, breedte, boomsoort, beheer, leeftijd, wal, bezetting van beplanting in element, eigendom, opmerkingen.</p> <p>De elementen zijn genummerd en op een inventarisatiekaart weergegeven. (Niet duidelijk is of het bestand digitaal beschikbaar is, waarschijnlijk wel gezien de GIS-reputatie van het adviesbureau).</p>

Aanhangsel 2 Interviewverslagen

Interview met Dhr. B. Beukema, Ministerie van LNV/N, door H. Dijkstra en H. van Blitterswijk, 22 november 2001

1 Wat is het kernprobleem m.b.t. het Nederlandse landschap?	
	<p>Een groot probleem is de sluipende verandering van het Nederlandse landschap. Op dit moment is die sluipende verandering niet zichtbaar. Bart is voorstander van een monitoringsysteem o.a. omdat zo'n systeem deze veranderingen duidelijk zichtbaar kan maken.</p> <p>Het verdwijnen van landschapselementen heeft te maken met een veranderde maatschappelijke waardering, veranderd economisch perspectief, functie en nut van landschapselementen. Het functieverlies zou je moeten kunnen keren en omzetten in andere functies voor die elementen (met bijbehorende vergoeding).</p>
2 Welke rol spelen landschapselementen hierin?	
	<p>Landschapselementen hebben diverse functies: ecologische, historische, landschappelijke, belevings-Identiteit-versterkend (bijv. verschillen in ruimtemaat) etc. Deze functies of kwaliteiten zou je moeten kunnen doorvertalen naar landschapskwaliteit en omgekeerd. Dat is echter wel heel moeilijk, immers hoe bepaal je de functie(s) van een landschappelijk element?</p> <p>Ecologisch zou je rekenmodellen kunnen toepassen die samenhang (heel belangrijk), dekkingsgraad, netwerk, gebiedseigenheid etc. meten.</p> <p>Samenhang is van groot belang, ook voor het doen van investeringen die op het landschap zijn gericht. Nu is dat nog tamelijk natte-vinger werk. Ecologisch is nog lang niet alles bekend. Voor het beheer mondt het meestal uit in voorschriften als 'geen mest', 'niet branden', etc. Er is dringend behoefte aan goede vuistregels met name ook voor het Programma Beheer.</p>
3 Waar is het hoofddoel van uw beleid op gericht?	
	<p>Het landschapsbeleid is in het algemeen gericht op het verbeteren van de landschapskwaliteit. Daarbij worden twee lijnen voor het landschapsbeleid gevolgd:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 een ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie; 2 de groen-blauwe dooradering: een investeringsgerichte strategie. <p>Een ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie moet breed zijn; activiteiten in en gebruik van de landschapselementen moet mogelijk blijven, mits stimulerend. Je wil dan wel van te voren weten welke invloed bepaalde ingrepen hebben op het landschap en de elementen. Voor de kwaliteitsimpuls wil je weten of bepaalde investeringen zinvol zijn. Daarnaast moet je rekening houden met andere plannen en maatregelen voor een bepaald gebied.</p> <p>Niet geheel duidelijk is nog waar het beleid zich op moet richten. Landschappen zijn altijd de resultante geweest van bepaald handelen, bepaalde systemen. Hoe erg is het als bepaalde landschappen veranderen? Nivellering is in ieder geval ongewenst. Men wil ervoor waken dat er een "programma-Beheer-landschap" ontstaat. De overheid vult dit voorlopig vooral procesmatig in en neemt het als gegeven aan wanneer mensen uit de streek iets als "eigen" beschouwen.</p>
4 Hoe wordt dit beleid uitgevoerd?	
	<p>Er is sprake van tweesporenbeleid: Landschapsontwikkelingsstrategie Groenblauwe dooradering, investeringsstrategie</p> <p>Bij de kwaliteitsimpuls landschap stelt het rijk geld beschikbaar voor actieve kwaliteitsverhoging van het landschap, gekoppeld aan een hoge mate van afleggen van verantwoording, o.a. aan de Tweede Kamer.</p> <p>Eén van de grote vragen is of je de maatregelen als uitgangspunt neemt of de resultante van die maatregelen, namelijk de veranderingen in het landschap. Het lijkt Bart het beste om de veranderingen in het landschap te herleiden op de uitgevoerde maatregelen, omdat je anders blijft hangen in het huidige systeem.</p> <p>Er is dus zeker een diepgaande analyse van de oorzaken nodig die aan de veranderingen van het landschap ten grondslag liggen.</p> <p>Een signalerende functie is voor Bart een eerste doel van het meetnet/monitoringsysteem. Hij denkt dat anderen andere functies wellicht belangrijker vinden.</p> <p>Veel beleid gaat via de Ruimtelijke Ordening-lijn. Bart wijst er op dat veel landschapselementen niet als zodanig zijn opgenomen in bestemmingsplannen en daarbij een geringe bescherming genieten. Als de bestemming landbouwgebied is en het element is niet ingetekend op de kaart, geniet het element geen bescherming. Het zou goed zijn om plekgewijs een scan hiernaar te doen.</p> <p>Via landschapsontwikkelingsplannen wordt ook beleid uitgevoerd, maar de verankering hiervan in het</p>

	<p>bestemmingsplan is onduidelijk. Vanuit Den Haag heeft men geen grip op wat er in het landelijk gebied gebeurt.</p> <p>De vraag is wel gerechtvaardigd of je landsdekkende informatie nodig hebt; het rijk wil immers werken via de gebiedsgerichte lijn. Toch wil men wel dat er terugkoppeling plaatsvindt.</p> <p>Men heeft in ieder geval vast gesteld dat nivellering op landelijk niveau ongewenst is; open landschappen groeien dicht en gesloten landschappen worden opener.</p>								
5 Op welke wijze heeft de uitvoering betrekking op landschapselementen?									
	<p>Een definitie van kleine landschapselementen zou uit moeten gaan van de multifunctionaliteit. Vanuit het functioneren zou je wellicht een minimummaat moeten benoemen (lengte, breedte, aantal soorten bijv., historie –vanuit oude kaarten).</p> <p>De multifunctionaliteit van landschapselementen is een sterk punt, gecombineerd met mestvrije zones, spuitvrije gebieden (groenblauwe dooradering!).</p> <p>In ieder geval spelen randen van percelen ook mee, evenals slootkanten en vermoedelijk ook bermen. Alles wat vanaf een bepaald niveau ecologisch functioneert zou moeten worden meegenomen.</p> <p>Vanuit Den Haag hoeft de beheers- en onderhoudstoestand van landschapselementen niet in het monitoringsysteem te worden opgenomen. Die koppeling is voldoende vastgelegd met het Programma Beheer. Afspraken worden individueel gemaakt en gecontroleerd. Als je totale kosten wilt weten kun je daar mbv steekproeven wel achter komen.</p> <p>Wel is er een duidelijke relatie tussen de kwaliteit van het beheer (onderhoudstoestand, mate van degradatie) en het functioneren van het element</p> <p>Sturen hierop is wel van belang. Daartoe moet er iets van kwaliteit zijn gedefinieerd. Daarbij moet een koppeling worden gemaakt tussen het inwendige beheer en de externe invloeden (dichtbij ploegen, gebruik van bestrijdingsmiddelen en meststoffen).</p> <p>De ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie gaat deels uit van bestaand instrumentarium, maar dit lijkt niet voldoende. In de proeftuinen bijvoorbeeld komt men niet aan 10% voor landschapselementen. Om dit wel tot stand te brengen zal dus nieuw beleid of nieuw instrumentarium ontwikkeld moeten worden.</p>								
6 Waar liggen volgens u de belangrijkste kennishiaten m.b.t. landschapselementen?									
	<p>Er is nu een uitvoeringsplan voor de proeftuinen. Daar gaat men de (toename van) de ecologische, recreatieve en andere waarden meten. Dat zou moeten kunnen met vuistregels; dan kun je ook afwegen wanneer je wat wilt investeren. Criteria daarvoor zijn er nu niet; hopelijk komen die uit de proeftuinen. Die moeten ook antwoord geven op haalbaarheid, mogelijkheden en resultaten van inspanningen (vanuit Alterra Alex Schotman en Kees Hendriks).</p> <p>Het vullen van kennis-hiaten moet zoveel mogelijk worden toegespitst op een monitoringsysteem. In een monitoringsysteem moeten landschapselementen vanaf een zekere kwaliteit (nader te definiëren) worden meegenomen.</p> <p>Vanuit de cultuurhistorie kun je aangeven in welk mate het huidige landschap afwijkt van een historisch ideaalbeeld. Vanuit het beleid wil Bart vermijden dat er een rangorde in belangrijkheid tussen functies gaat ontstaan. Multifunctionaliteit is belangrijk.</p> <p>Men ervaart in den Haag veel kennishiaten. Er is sprake van ragfijne systemen van landschappelijke elementen die overall ook weer anders samenhangen. Landschapselementen overstijgen individueel grondgebruik; samenhang tussen elementen is ook zeer belangrijk en het is maar voor een klein deel bekend hoe dit werkt.</p> <p>Bij de functie “recreatie” draait het vooral om aantrekkelijkheid; er moet meer informatie komen over de relatie tussen maatvoering (afmetingen elementen) en aantrekkelijkheid.</p> <p>Onderzoek zal moeten aangeven hoe groot nieuw aan te leggen elementen moeten zijn en h�oe ze moeten worden aangelegd. Het kan zo zijn dat robuuste elementen ecologisch wel beter functioneren, maar vanuit landschappelijk oogpunt niet.</p>								
7 Wie zijn volgens u de belangrijkste actoren m.b.t. landschapselementen?									
	<p>Er zijn ontzettend veel actoren; bij de kwaliteitsimpuls zijn er wel 40-50 partijen.</p> <p>Belangrijk zijn in ieder geval</p> <table> <tr> <td>* Bestuurlijk/belanghebbend:</td> <td>Gemeenten/provincies en waterschappen</td> </tr> <tr> <td>* Eigendom</td> <td>Agrari�ers</td> </tr> <tr> <td>* “dienstverlenend”</td> <td>Landschapsbeheer, Agrarische Natuurverenigingen</td> </tr> <tr> <td>* Kennis</td> <td>Breder dan gewoonlijk; lokaal KNNV, IVN, Cultuurhistorische groepen</td> </tr> </table> <p>Zij moeten duidelijke inbreng krijgen (in proeftuinen is hier ook bewust voor gekozen (bv vergadergeld)</p>	* Bestuurlijk/belanghebbend:	Gemeenten/provincies en waterschappen	* Eigendom	Agrari�ers	* “dienstverlenend”	Landschapsbeheer, Agrarische Natuurverenigingen	* Kennis	Breder dan gewoonlijk; lokaal KNNV, IVN, Cultuurhistorische groepen
* Bestuurlijk/belanghebbend:	Gemeenten/provincies en waterschappen								
* Eigendom	Agrari�ers								
* “dienstverlenend”	Landschapsbeheer, Agrarische Natuurverenigingen								
* Kennis	Breder dan gewoonlijk; lokaal KNNV, IVN, Cultuurhistorische groepen								
8 Welke rol ziet u specifiek voor hen?									
	Het rijk wil wel sturen in het landschap (en ontwikkeling) en wil daarbij loskomen van het element-niveau en toe naar								

	<p>gebiedsgericht werken. Een ideaal van Bart is om vooral structuren te belonen. Hoeveel meter haag etc. is niet interessant. Het rijk wil voorkomen dat er een keurslijf ontstaat; men wil de creativiteit stimuleren en niet frustreren. Evenmin moeten regels uniformiteit in de hand werken.</p> <p>Het Rijk wil overwegend procesmatig sturen (gemeenten, particulieren etc), maar stuurt ook inhoudelijk met bepaalde subsidies. Bart hoopt op de inzet van vrijwilligers om gegevens aan te leveren. Daarnaast speelt top 10 vector zeker een rol, met zomogelijk toevoegen van kwaliteiten aan landschapselementen en eventueel aan te vullen met DLG luchtfoto's uit 2000.</p> <p>Hoe het precies wordt georganiseerd is een efficiencyvraag die nu nog niet kan worden beantwoord. Er zou een harde landsdekkende kern moeten zijn die per gebied wordt aangevuld met waarden van elementen, en waarin zoveel mogelijk kennis over landschapselementen wordt ingebracht. De bestaande kennis moet zoveel mogelijk worden benut.</p> <p>Er is al de BOL, op gemeenteniveau. Kun je die niet gebruiken als uitvoeringsplan? Op termijn kan dat waarschijnlijk wel, maar een Landschapontwikkelingsplan zal niet ook meteen een investeringsplan zijn. Dat moet daar nog aan worden gekoppeld. Het zou enerzijds jammer zijn om op streekniveau over te doen wat er op gemeenteniveau al is. Bart tekent daarbij aan dat het belangrijk is dat er goede toetsingscriteria zijn. Natuurverenigingen en coöperaties vormen een belangrijke ingang. Ook nu al hebben zij mensen in dienst die bijv. subsidies napluisen en het gebruik van machines voor landschapsonderhoud coördineren (boeren en natuurcoöperaties waren ook betrokken bij de aanwijzing van de proeftuinen). Als er meer subsidie beschikbaar komt in het kader van de kwaliteitsimpuls zal dit volgens Bart verder toenemen.</p>
<p>9 Hoe moet de financiering plaatsvinden</p>	
	<p>Bart ziet vooral inhoudelijke aspecten in het monitoringssteem. Financiering zou vanuit een consortium van belanghebbenden moeten komen: Rijk (VROM, LNV, VenW), Provincies, Gemeenten en Natuurplanbureau. Dat is wel een complex geheel; wellicht is onderbrengen in een stichting een mogelijkheid. Een koppeling met "Basisregistratie Percelen" zou ideaal zijn.</p> <p>Dit kan ook van belang zijn voor de zgn modulatie. Dit betekent het ombuigen van Europese inkomenssubsidies voor boeren naar gebruik gericht op natuur en landschap, of op duurzame landbouwpraktijk (maar dit speelt niet vóór 2004).</p>
<p>10 Overige opmerkingen</p>	
	<p>Een monitoringsysteem voor landschapselementen is heel nuttig. Enerzijds als signalering tbv beleidsontwikkeling en anderzijds om het beleid te verantwoorden naar de Tweede Kamer.</p> <p>Een monitoringsysteem moet zichtbaar maken dat het beleid effect heeft en de effectiviteit van de ingezette gelden "meten". Uitspraken in de Natuurbalans en Natuurverkenningen zoals "het landschap vervlakt" kunnen dan goed worden onderbouwd. Men concentreert zich tot nu toe vooral op veranderingen van het landschap als gevolg van stedelijke ontwikkelingen en infrastructuur. Sluipende veranderingen die minstens zo ingrijpend zijn komen daarmee niet in beeld en leiden daardoor ook niet tot de juiste maatregelen.</p> <p>Een monitoringsysteem moet aansluiten bij wat er al is (al verzameld wordt).</p> <p>Voor dit voorstel is van belang om een programma van eisen op te stellen waaraan het monitoring systeem moet voldoen. Daarnaast moet er ruimte gemaakt worden voor enkele pilots, waarmee je ook kunt bewijzen dat een monitoring systeem nut heeft.</p>

**Interview met Fred van Groen, Provincie Drenthe (IPO) en (deel van het gesprek) Arthur Schipper (Prov. Drenthe), door Henk van Blitterswijk
29 november 2001**

1 Wat is het kernprobleem m.b.t. het Nederlandse landschap?	
	<p>Het landschap kalft langzaam af. Aan alle kanten wordt er geknaagd aan het landschap, een sluipend proces. Er verdwijnen heel veel kleine landschapselementen zonder dat we dat goed in de gaten hebben. Soms komt er wat voor terug maar dan vooral in kwantiteit gecompenseerd en zeker niet in kwaliteit.</p> <p>De noordelijke provincies worden nog steeds gekenmerkt door Rust en Ruimte; gemeenten in die provincies willen echter ook mee in economische ontwikkelingen. Zichtlocaties moeten dan ook te zien zijn en niet verstopt achter landschappelijke beplantingen; inpassen in het landschap wordt dan wel erg moeilijk....</p> <p>Wanneer de provincie met bureaus werkt, produceert men vooral landschapsanalyses. Daar zit de provincie echter niet op te wachten, want dat is wel bekend. Waar men behoefte aan heeft is een toekomstgerichte visie op landschap en een advies voor beleidskeuzen.</p> <p>Een belangrijk probleem wordt gevormd door de verschillende referenties van mensen; bijvoorbeeld: moet het beleid vooral gericht zijn op conserveren of op ontwikkelen? Of: wat is de belangrijkste insteek voor het beheer van landschappelijke elementen (beleving, natuurwetenschappelijke waarde)?</p>
2 Welke rol spelen landschapselementen hierin?	
	<p>Landschapselementen vormen samen de structuren; vooral structuren zijn belangrijk, de samenhang tussen de elementen.</p> <p>De kleine landschapselementen verdwijnen nu sluipenderwijs, waarmee de samenstellende delen van het landschap verdwijnen en de kwaliteit van het landschap wordt aangetast.</p>
3 Waar is het hoofddoel van uw beleid op gericht?	
	<p>(Fred zou graag zien dat er een landelijk beleid zou komen gericht op instandhouding van Rust en Ruimte in de noordelijke provincies).</p> <p>Drenthe heeft nu een nota landschap en stimuleert gemeenten om nieuwe landschapsbeleidsplannen te maken. De provincie probeert ook te bewerkstelligen dat er daadwerkelijk iets mee gebeurt.</p> <p>Het provinciaal beleid is gericht op nieuwe LBP's bij gemeenten, behoud van landschapselementen, "afronden" van landschappelijke eenheid om dorp of plaats.</p> <p>De nota landschap heeft niet dezelfde status als het Provinciaal Natuurbeleidsplan; het laatste is een bouwsteen voor het POP. Dat er nu toch een nota Landschap is, is vooral te danken aan de inzet van Gedeputeerde Alie Edelenbosch (gemaakt door B. Buijs).</p>
4 Hoe wordt dit beleid uitgevoerd?	
	<p>Bij landschapsbeleidsplannen is het van de gemeente afhankelijk welke status landschapselementen krijgen. De kwaliteit van landschapsbeleidsplannen loopt uiteen; vaak maakt men gebruik van de inventarisatie (en ondersteuning) van Landschapsbeheer Drenthe.</p> <p>Voor Programma Beheer (waarin ook veel landschapselementen) is voor Drenthe één Gebiedsplan gemaakt. Het gebruik van de term gebiedsplan is overigens verwarrend, want de SGB kent die term ook. Drenthe werkt nu met de term regio-visie (voor gebied Assen-Groningen).</p> <p>De provincie probeert vooral de gemeenten te stimuleren in het landschapsbeleid en -beheer. Er zijn nu 12 gemeenten in de Provincie; bij een aantal is de know-how onvoldoende. De provincie stimuleert de totstandkoming van Landschapsbeleidsplannen met 5000,- per plan en daarnaast met ondersteuning van de Landschapsbeheer Drenthe. Ook LNV ondersteunt Landschapsbeheer. In Drenthe klinkt overigens regelmatig de vraag of Landschapsbeheer Drenthe er wel tussen moet zitten. Nu doen Fred en Vincent (LBD) veel aan de LBP's.</p>
5 Op welke wijze heeft de uitvoering betrekking op landschapselementen?	
	<p>Inventarisatie van de landschapselementen is een belangrijke basis voor beleid en maatregelen. In Drenthe heeft men onderscheid gemaakt tussen structuurbepalende, schaalbepalende en structuurversterkende elementen (overigens was er wel eens discussie waar een bepaald element toe gerekend moest worden).</p> <p>Er zijn wel kaarten waarop ook de landschappelijke elementen staan getekend, maar dat verleent ze geen status. De inventarisatie van de elementen is nog steeds heel belangrijk.</p> <ul style="list-style-type: none"> - wat is het (typologie) - afmetingen - onderhoudstoestand - kwaliteit (ecologisch, recreatief, landschappelijk). <p>Discussies in relatie tot de LBP's hebben veel te maken met verbeteren en versterken van landschap. Gemeenten</p>

	leggen iha de nadruk op behoud en niet op herstel/versterken.
6 Waar liggen volgens u de belangrijkste kennishiaten m.b.t. landschapselementen?	
	Een monitoringsysteem moet antwoord geven op o.a. de landschappelijke, ecologische en recreatieve waarde van landschapselementen; waaruit bestaan de kwaliteiten van landschapselementen. Zie voor de invulling van het monitoringsysteem verder de publicatie van de provincie Drenthe (over inventariseren landschapselementen) en de definitiestudie VenW 1990 (ter vergelijking). Daarnaast is contact met Landschapsbeheer (en Lubbert Dijk) een goede suggestie voor de praktische invulling van het systeem.
7 Wie zijn volgens u de belangrijkste actoren m.b.t. landschapselementen?	
	Voor de Provincie vereenvoudigt het de zaken als men zowel goede contacten met LNV Den Haag te hebben als met de Gemeenten. Belangrijke actoren in Drenthe zijn, naast de provincie, gemeenten, Landschapsbeheer Drenthe, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en natuurlijk de boeren (vaak verenigd in de Boermarken).
8 Welke rol ziet u specifiek voor hen?	
	Praktisch gezien zit er al heel veel bruikbaar in het inventarisatie systeem dat Drenthe hanteert (overleg met LB Drenthe, Lubbert Dijk!). Landschapsbeheer kan een belangrijke rol vervullen bij de monitoring; zij hebben voldoende gekwalificeerd personeel. Vrijwilligers moet je eerst goed opleiden om de inventarisaties te kunnen doen. Op gemeentelijk niveau zijn inventarisaties wel bekend. Voor hen is het belangrijk om heldere keuzen te kunnen maken met betrekking tot het landschap. De ontwikkeling van een landschaps-visie is daarbij buitengewoon belangrijk.
9 Hoe moet de financiering plaatsvinden	
	Financiering moet zeker ook door de Provincies gebeuren. (In Drenthe is Landschap in de provinciale organisatie onderbedeeld vergeleken met natuur/ecologie). Er is zeker behoefte aan een goed monitoringsysteem, maar Arthur betwijfelt of er in de Provinciale organisatie geld voor te vinden is. Provincies hebben veelal hun eigen systemen en het is moeilijk om de provincies voor het onderwerp 'meetnet landschap' bij elkaar te krijgen. Een poging van de Provincie Drenthe met EC/LNV leverde weinig respons. Ook LNV Den Haag moet financieel bijdragen. Met de herverdeling van de landschapsgelden is een overgangperiode van 8 jaar afgesproken. Drenthe moet in de periode 3 ton inleveren. Men zou kunnen proberen om dit geleidelijk bij de gemeenten te "halen".
10 Overige opmerkingen	
	Vanuit SBB is Fred al gestart in 1978, later is Landschapsbeheer Drenthe er bij gekomen en is men samen gaan werken. Men heeft de gehele Provincie Drenthe geïnventariseerd op landschappelijke elementen en daarbij aangegeven wat het belang was van het element en eventueel achterstallig onderhoud. Er was toen veel contact met zowel LNV-Den Haag als met de gemeenten in de Provincie. Vanaf ca. 19... kwam Landschapsbeheer Nederland in beeld. Ook daar (Fred Alleijn) vond men dit "systeem Drenthe" interessant en wilde men het toepassen voor heel Nederland. Toen is er ook al uitgebreid "gebrainstormd". Zie voor meer info boekje over inventarisatie. Andere provincies vonden dit systeem te ingewikkeld. De provincie, die Landschapsbeheer Drenthe met 1,4 miljoen per jaar subsidieert, heeft de gegevens in de computers ingevoerd. De inventarisatie loopt ook nu nog door. Het systeem is bijgeschaafd maar het principe is nog hetzelfde. Voor Drenthe/ landschapsbeheer doet Lubbert Dijk de inventarisatie. Fred was ook betrokken bij de verdeling van de landschapsgelden over de provincies. Naast de hoeveelheid elementen was de verdeling afhankelijk van de rol van landschapsbeheer en de financiering vanuit gemeenten. In het verleden heeft Fred samen met o.a. Mieke van Heuven samengewerkt om de structuur van provinciale stichtingen Landschapsbeheer verder in te vullen. Na 1990 heeft Fred bij de Provincie (verkeer en waterstaat) een definitiestudie uitgevoerd om een systeem te introduceren (m.n. computer programmatuur); dit project is uitgevoerd met bureau Groenesteijn en Bos. Dit betreft echter m.n. bomen en bomenrijen langs wegen en waterlopen. Dit systeem werkt goed en wordt nu door veel provincies gebruikt. Mogelijk interessante info ook voor het huidige project. Fred was ook betrokken bij de totstandkoming van het Drents Natuurbeleidsplan, samen met o.a. Joop Smittenberg. Fred wilde toen het liefst een gecombineerd Natuur- en Landschapsbeleidsplan maar dit voorstel heeft het niet gehaald. Om aan te tonen welke elementen verdwijnen heeft Fred voorgesteld om een inventarisatie van Landschapsbeheer te gebruiken en dat vast te leggen bij een notaris als de bestaande situatie. Daarmee zou je een middel hebben gehad om het verdwijnen van landschapselementen aan te tonen en eventueel verbaliserend op te treden. In de jaren 80 ging het vooral om veiligstellen van elementen en herstellen van achterstallig onderhoud. Later kwam

	<p>daar nadrukkelijk de ecologische component bij. Nu gaan discussies ook in de richting dat er wat voor boeren moet gebeuren om het onderhoud van de elementen te stimuleren.</p> <p>Een monitoringsysteem moet eenvoudig zijn. Ook dan is het al moeilijk genoeg!</p> <p>De bedoeling van een meetnet landschap is ook om trends te signaleren en beleid te evalueren; daarnaast moet het de vage termen als “landschap staat onder druk” concretiseren.</p> <p>Drenthe heeft bijv. de omgevingsbalans, maar die is voor Landschap niet concreet genoeg; ook provinciaal is behoefte aan concretisering.</p> <p>In 1999 is geëxperimenteerd met een veldmethode voor Meetnet Landschap (1:25.000 of 1:10.000, TOP10 VECTOR). Er is toen ook overleg geweest tussen provinciale beleidsmedewerkers Landschap in het IPO vakberaad. Het Meetnet Landschap is niet verder ontwikkeld; men wacht nu op de uitkomsten van dit project. Wel zijn er al heel veel gegevens verzameld en systemen ontwikkeld waar ook nu gebruik van gemaakt zou moeten worden, bijv. :</p> <p>Bureau Tauw heeft een methode om landschappelijke kwaliteit te beschrijven.</p> <p>Provincie Gelderland is bezig met een meetnet landschap</p> <p>De oorspronkelijke opzet van de Provincie Drenthe met 5 kaartlagen over elkaar is een goede opzet.</p>
--	---

**Interview met Maarten van Arkel, Ministerie van VROM, RPD, Den Haag,
door Harry Dijkstra en Anne Oosterbaan.**

1 Wat is het kernprobleem m.b.t. het Nederlandse landschap?	
	<p>In de VIJNO zijn de problemen in het landschap neergezet:</p> <ul style="list-style-type: none"> - contrasten tussen stad en land vervagen; - contrasten tussen kenmerkende landschappen vervagen; - versnippering door infrastructuur en verstedelijking maken dat de kracht en structuur uit landschappen verdwijnen; - (sluipende) verrommeling. <p>Een en ander leidt tot uniformering en verdwijnen van herkenbare verschillen tussen landschapstypen en tussen stad en land. Voor de landschapstypen wordt aangesloten bij de indeling van de Nota Landschap. Volgens de VIJNO (pag. 164) zal de identiteit en de diversiteit van het Nederlandse landschap beschermd worden tegen vervlakking, versnippering, uniformering en verrommeling. Landschapskwaliteit en diversiteit van landschappen is een onderdeel van 'Ruimtelijke kwaliteit'.</p>
2 Welke rol spelen landschapselementen hierin?	
	<p>Contrasten tussen stad en land, en verschillen tussen landschapstypen hebben veel te maken met verschillen in aard, hoeveelheid en structuur van landschapselementen. De aard, hoeveelheid en samenhang van landschapselementen dragen bij tot de karakteristieke kenmerken van landschapstypen. Het gaat nadrukkelijk om de elementen zelf en om de samenhang/structuur tussen elementen. Bij samenhang gaat het niet alleen om samenhang tussen dezelfde elementen maar ook tussen verschillende elementen (ensembles). Een vraag is hoe je het begrip samenhang/structuur zou moeten operationaliseren. Dit was ook een vraag van het Staatsbosbeheer (de vorige werkkning van MvA).</p>
3 Waar is het hoofddoel van uw beleid op gericht?	
	<p>Een belangrijk hoofddoel is het versterken van contrasten tussen stad en land, en tussen verschillende landschapstypen. Ontwikkelingen zouden moeten aansluiten op de eigenheid, de identiteit van landschappen. Dit gebeurt bijv. door compacte ontwikkeling van steden, en het tegengaan van verspreiding van bebouwing.</p>
4 Hoe wordt dit beleid uitgevoerd?	
	<p>Contourenbeleid is een instrument waarmee de doelen worden uitgewerkt met de rode en groene contouren. Dit beleid daalt neer op de dorpen in het landelijk gebied. Voor de Balansgebieden is aangegeven wat in beginsel wel en wat niet mag in deze gebieden. Als iets wel mag dan dient dit bij te dragen tot de landschapskwaliteit van het gebied. Een en ander zal worden neergelegd in provinciale landschapsvisies of regionale structuurvisies die op hun beurt weer materiaal zijn voor de streekplannen. En de streekplannen vormen het toetsingskader voor bestemmingsplannen. Het is een vraag in hoeverre een 'landschapstoets' wordt ontwikkeld voor beantwoording van de vraag of en in hoeverre geplande activiteiten bijdragen tot de landschapskwaliteit in balansgebieden (toetsing bijvoorbeeld via deskundigenoordeel van kwaliteitsteams).</p> <p>Informatie uit een monitoringsysteem kleine landschapselementen zou in beginsel kunnen bijdragen aan de opstelling van landschapsvisies en aan de toetsing van activiteiten op landschapskwaliteit in balansgebieden.</p> <p>Nieuw is dat het RO-beleid nu ook geld ter beschikking krijgt voor de uitvoering van beleid en daarmee strategische projecten kan meefinancieren. Dit zou bijv. kunnen voor de 6 à 7 Nationale Landschappen. Voor deze landschappen zullen ontwikkelingsprogramma's worden opgesteld en zal een monitoring en evaluatiesysteem nodig zijn. Dit geldt ook voor de regionale parken/groene gebieden binnen de stedelijke netwerken. Een en ander kan betekenen dat een monitoringsysteem kleine landschapselementen bij voorkeur eerst ingezet zou kunnen/moeten worden voor dergelijke beleidsgebieden.</p> <p>Verder is het Ruimtelijk Planbureau opgericht en wordt de jaarlijkse Balans Ruimtelijke Kwaliteit (BRK) uitgebracht. De BRK wordt nu gestructureerd volgens de zeven kwaliteitscriteria uit de VIJNO, waarschijnlijk in de toekomst aangevuld met thematische informatie en gebiedsgerichte informatie.</p> <p>Het lijkt wezenlijk om sleutels te ontwikkelen tussen enerzijds landschapselementen en anderzijds de 7 kwaliteitscriteria, of ook met behulp van de landschapselementen probleemthema's als vervlakking, verrommeling, versnippering te concretiseren. De zinvolheid van een monitoringsysteem kleine landschapselementen voor het Min. van VROM op rijksniveau hangt vooral af van de vraag in hoeverre dit systeem kan worden ingezet voor de BRK.</p>
5 Op welke wijze heeft de uitvoering betrekking op landschapselementen?	
	<p>De koppeling met landschapselementen zit vooral in de connectie tussen deze elementen en de doelen van het beleid en criteria voor ruimtelijke kwaliteit.</p> <p>Het rijksbeleid voor de r.o. richt zich niet direct op het niveau van landschapselementen, maar dit beleid werkt wel door naar provincies en gemeenten.</p>
6 Waar liggen volgens u de belangrijkste kennishiaten m.b.t. landschapselementen?	
	<p>Eerder genoemd kennishiaat: operationalisering van het begrip structuur. Belangrijk lijkt voorts het vinden van sleutels</p>

	voor de vertaling van kennis op niveau van landschapselementen naar criteria voor ruimtelijke kwaliteit.
7 Wie zijn volgens u de belangrijkste actoren m.b.t. landschapselementen?	
	Dit zijn de organisaties en personen, die concreet in het veld te maken hebben met beheer en aanleg van kleine landschapselementen (gemeenten, particuliere en institutionele grondbezitters, NB-organisaties, beheerders). Van hieruit gezien is het van belang om aan de landschapselementen in ieder geval ook de attributen van beheerder en eigenaar te koppelen.
8 Welke rol ziet u specifiek voor hen?	
	Belangrijke actoren zijn ook degenen die zich bezighouden met de LBP's en het BOL, het besluit ontwikkeling landschapsplannen (zowel bij de opstelling als uitvoering van de plannen).
9 Hoe moet de financiering plaatsvinden	
	Essentieel is dat het monitoringsysteem een gemeenschappelijk belang moet dienen: niet alleen voor BOL, maar van belang voor participanten op verschillende beleidsniveau's. Een eerst verantwoordelijke voor de financiering lijkt het Min. van LNV, maar ook VROM zou mede kunnen financieren als het goed aanhaakt op de BRK. Verder zou het kunnen bijdragen aan de provinciale landschapsvisies. Ook provincies kunnen als potentiële medefinanciers worden gezien.
10 Overige opmerkingen	
	Geen

Aanhangsel 3 Lijst van afkortingen

BRK	Balans Ruimtelijke Kwaliteit
BRP	Basis Registratie Percelen
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DWK	Directie Wetenschap en Kennisoverdracht
EC-LNV	Expertise Centrum LNV
EHS	ecologische hoofdstructuur
EU	Europese Unie
FLORON	Flora Onderzoek Nederland
GBDA	groen-blauwe dooradering
GIS	geografisch informatiesysteem
GLP	goede landbouwpraktijk
IPO	Interprovinciaal Overleg
IVN	Instituut voor Natuureducatie
KNNV	Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging
LBN	Landschapsbeheer Nederland
LBP	landschapsbeleidsplan
LNV	ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LOP	landschapsontwikkelingsplan
MKGR	Monitoring Kwaliteit Groene Ruimte
NEM	Netwerk Ecologische Monitoring
NvM	nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur
NPB	Natuurplanbureau
PEHS	provinciale ecologische hoofdstructuur
POP	Plattelandsontwikkelingsprogramma
RAVON	Reptiele, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland
RPB	Ruimtelijk Planbureau
RPD	Rijksplanologische Dienst
SGB	regeling subsidiëring gebiedsgericht beleid en reconstructie concentratiegebieden
SGR2	Structuurschema Groene Ruimte 2
TOP10	digitaal topografisch bestand 1:10.000
VBTB	van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording
VIJNO	Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening
VROM	ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
V&W	ministerie van Verkeer en Waterstaat

